

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2019

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. № 1328 (економічні науки). Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 8 від 16 квітня

2019 р.) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (Протокол № 9 від 18 квітня 2019 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 19.04.2019

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2019
© "Економіка. Фінанси. Право",
2019

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 4'2019

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 21 December 2015 № 1328 (economic sciences). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on July 11, 2016 № 820 (legal sciences). Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

The journal has been assigned an International Identification Number ISSN 2409-1944.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with Tavrian National University after V.I. Vernadskyi and the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 8 dated April 16, 2019) and the Academic Council of the Tavrian National University after V.I. Vernadskyi (Protocol № 9 dated April 18, 2019). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 19.04.2019

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,
Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2019
© "Economics. Finances. Law",
2019

Typography: LLC "International Business
Center"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, д.е.н., керуючий партнер аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Ради Аудиторської палати України, член ФІБАУ

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єр міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП), Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедрою менеджменту та міжнародних економічних відносин Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВІПО «Спілка аудиторів України»

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потішняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка

Прухівський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСОНА

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, в.о. ректора Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Царенко Оксана Вячеславівна, д.е.н., професор, завідувач кафедрою обліку та аудиту, Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Члени редакційної колегії з правових наук:

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, полковник поліції

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, економіко-правовий коледж, кафедра права

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, д.н.держ.упр., к.ю.н., доцент, завідувач кафедрою конституційного і міжнародного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, член відділу цивільно-правових наук Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор: Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Head of the Editorial Board of Economic Sciences:

Butynets Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Bondar Valerii Petrovych, Dr. Economics, managing partner of the audit firm "HLB UKRAINE", member of the Board of the Audit Chamber of Ukraine, member of the Ukrainian Federation of Professional Accountants and Auditors

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Vinichenko Ihor Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Economic Theory and Economics of Rural Economy Department of the Dnipro State Agrarian and Economic University

Datsii Oleksandr Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the of Finance, Banking and Insurance Department of the Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Honored Worker of Education of Ukraine

Ivaniuta Vasyi Falymonovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Management Department, Poltava University of Economics and Trade

Klymenyuk Mykola Mykolaiovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Management and International Economic Relations Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Neveliev Oleksandr Mykhailovych, Dr. Economics, Associate Professor

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Redko Oleksandr Yuriiiovych, Dr. Economics, First Vice-Rector for the scientific and pedagogical work, Professor, Academician of National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Suk Petro Leonidovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Accounting and Taxation Department of Separated Division of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Associate Professor, acting Rector of the Higher Educational Institution "International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"

Tsarenko Oksana Viacheslavivna, Dr. Economics, Professor, Head of the Accounting and Audit Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Head of the Editorial Board of Law Sciences:

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Members of the editorial board of Law Sciences:

Bychkova Svitlana Serhiivna, Dr. Law, Professor, Head of the Civil Law and Process Department of the National Academy of Internal Affairs, Colonel of the Police

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Economics and Law College, Law Department

Dzhuzha Oleksandr Mykolaiovych, Dr. Law, Professor, Chief Scientist of the Research and Development work organization Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine

Klymenko Olena Viktorivna, Dr. Public Administration, PhD Law, Associate Professor, Head of the Constitutional and International Law Department of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Kopan Oleksii Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Lead Researcher of the Pre-trial Investigation Problems Scientific Laboratory of the Educational-Scientific Institute № 1

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, member of the Civil Law Sciences Department of the Private Law and Entrepreneurship Research Institute after Academician F.H. Burchak of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Associate Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla

Frytskyi Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Chief Editor

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Technical editor: Kutsiak Oleksandr Anatoliiovych

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

І.В. ОЗЕРСЬКИЙ. Організаційно-правові аспекти застосування процедури медіації в адміністративному судочинстві України	4
А.Г. БУХТІАРОВА, Я.В. ВИСОЦЬКА. Особливості функціонування системи фінансового моніторингу в Україні	10
В.П. САЛЯМОН. Особливості політичного менеджменту в умовах формування громадянського суспільства	15
С.А. ТКАЧЕНКО, О.М. ПОТИШНЯК. Функціонально розвинуте виробництво аналітичних і обліково-економічних інформаційних емпірик (даних)	18
К.Д. САЛЯМОН-МІХЄЄВА. Проблеми та напрями вдосконалення обліку, аудиту та аналізу фінансових результатів діяльності підприємства	22
Г.Л. ВЕРБИЦЬКА. Мінімізація валютних ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин	26
О.Р. ЗАХІДНА, О.В. КРАВЦОВА, Н.В. НАЗАР. Вплив бюджетної безпеки на соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі	31
В.М. КОЛОМІЄЦЬ. Інституціональні сприяння та обмеження розвитку людського капіталу: теорія, факти, цифри	35

CONTENTS

<i>I.V. OZERSKYI.</i> Organizational and legal aspects of the application of mediation in arbitration courts of Ukraine	4
<i>A.H. BUKHTIAROVA, Y.V. VYSOTSKA.</i> The specialty of functioning of the financial monitoring system in Ukraine	10
<i>V.P. SALIAMON.</i> Peculiarities of political management in conditions of formation of civil society	15
<i>S.A. TKACHENKO, O.M. POTYSHNIAK.</i> Functionally developed production of analytical and accounting and economic information empiricists (data)	18
<i>K.D. SALIAMON-MIKHIEIEVA.</i> Problems and developments of accounting, audit and analysis of financial results of the business of the enterprise	22
<i>H.L. VERBYTSKA.</i> Minimizing the currency risks of enterprises in the conditions of international economic relations	26
<i>O.R. ZAKHIDNA, O.V.KRAVTSOVA, N.V. NAZAR.</i> The influence of budget security on socio-economic development of Ukraine at the modern stage	31
<i>V.M. KOLOMIETS.</i> Institutional promotes and restrictions on human capital development: theory, facts, figures	35

ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович
ozerskiy-i-v@ukr.net

УДК 347.918 (477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ
МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF THE APPLICATION OF
MEDIATION IN ARBITRATION COURTS OF UKRAINEд.ю.н., доцент, професор
кафедри, Чорноморський
національний університет
імені Петра Могили**OZERSKIY Ihor Volodymyrovych** – Doctor of Law, Professor of department, Black Sea National University after Petro Mohyla

Досліджено теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти медіаційних процедур в третейських судах України, а також прогалини законодавчої регламентації означеного інституту. У контексті означеного надані пропозиції стосовно удосконалення чинного законодавства, що регламентує вирішення спорів у третейському суді. Пропонується внести уточнення в чинну редакцію ч. 1 ст. 34 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.) виписавши її у наступному вигляді: «Учасниками третейського розгляду є сторони, їх представники та незалежні медіатори». Таким чином, буде чітко розмежовано статус судді та медіатора, що по суті визначає доцільність залучення спеціальних знань медіатора та нейтральність самого суду у вирішенні спору.

* * *

Исследовано теоретико-методологические и организационно-правовые аспекты медиационных процедур в третейских судах Украины, а также пробелы законодательной регламентации указанного института. В контексте указанного предлагается усовершенствование действующего законодательства, которое регламентирует решение споров в третейском суде. Предлагается уточнить действующую редакцию ч. 1 ст. 34 Закона Украины «О третейских судах» (2004 г.), изложивши ее в следующем виде: «Участниками третейского рассмотрения являются стороны, их представители, а также независимые медиаторы». Таким образом, будет четко розграничено статус судьи и медиатора, что по сути определяет целесообразность привлечения специальных знаний медиатора и нейтральность самого суда в решении спора.

* * *

Theoretical-methodological and organizational-legal aspects of mediation of procedures in arbitration courts of Ukraine as well as gaps of legislative regulation of the named in statute are researched. In the context of the above mentioned proposals concerning the improvement of the current legislation, which partially regulates the mediation procedure in resolving disputes in an arbitration court. The main constraints for the development of alternative ways of resolving disputes in Ukraine, is the mentality of Ukrainian, society imperfection of the legislation, passivity of judges, low level of legal culture, weak coverage of this topic in the media lacking extensive explanatory work on the benefits of alternative dispute, resolution lack of higher education institutions relevant special courses and training programs of mediator training in the field of law.

It is stated that, the task of the arbitral tribunal is not finding a compromise solution, which will be agreed upon by both sides of the dispute and its solution in accordance with the legal norms and practices of business etiquette as well as interpretation of the contract concluded by the parties. Among other things, it is proposed to conduct mediation on the initiative of an arbitrator if the parties wish to maintain the partnership in the future in the absence of the winner and the defeated, and when the essence of the dispute is clearly not clear which of the parties is really convincing and argued.

The specifics of the subject of a civil – law dispute often require the involvement of a specialist with a simultaneous combination of psychological and legal knowledge, that is fully consistent with such a specific area of knowledge as legal psychology and legal conflictology. Since, even with the existing specialization of arbitration judges, their level of knowledge in the field of psychological knowledge is all that remains insufficient, and therefore, referring to the mediation of the parties to the dispute, should choose an independent mediator among persons with special knowledge precisely in the plane of legal psychology or legal conflict and understanding the specifics of the subject of the dispute will help to identify the true aspiration and interests of the parties in order to reconcile them.

Ключові слова: медіація, посередництво, змагальні способи, альтернативне вирішення спорів, третейський розгляд

Ключевые слова: медиация, посредничество, состязательные способы, альтернативное решение споров, третейское рассмотрение

Keywords: mediation, inter mediation, competitive ways, alternative method of solving disputes, arbitration

ВСТУП

Як відомо, третейський суд є однією з давніх і перевірених форм вирішення спорів, причому виникнення такої форми вирішення спорів задовго передувало появі державних судових інституцій [1, с. 3]. Історія вирішення спорів на українських землях свідчить про наявність національного правового досвіду вирішення спорів за допомогою інституцій, альтернативних державному судочинству, що керувалися при вирішенні спору не лише нормами права, а й інтересами сторін [2, с. 41]. Суть третейського судочинства, на слуху думку деяких вчених, зводиться до суду третьої особи, яка обирається самими сторонами, які за своєю добровільною угодою довіряють даному суду розглянути і вирішити конкретний спір [1, с. 5].

Відповідно ч. 2 ст. 2 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), третейський суд означений як недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у встановленому законом порядку для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин. Завданням третейського судочинства є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб внаслідок всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до чинного законодавства [3]. Мабуть саме тому про доцільність альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, шляхом розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями наголошено у п. 5.4 «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.», затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276.

Вивченню правової природи інституту «медіації» приділили свою увагу низка вчених та практиків, серед яких можна виокремити наукові праці А. Анцупова, Є. Борисової, С. Васильчака, А. Горової, В. Жмудь, Г. Зера, Г. Єрмоєнко, Я. Любченко, Н. Литвин, Ю. Михальського, Г. Огренчук, Ю. Притики, О. Спектор, В. Яковлева та ін. Однак, не дивлячись на велику кількість досліджень з проблем альтернативних способів вирішення спорів у третейських судах України, так і за кордоном, в юридичній та науковій літературі залишаються фрагментарно дослідженими питання визначення правового статусу медіаторів, а також реалізації медіаційних процедур у третейському суді з урахуванням залучення спеціальних знань медіаторів.

МЕТА РОБОТИ

Метою представленого дослідження є здійснення організаційно-правового аналізу існуючих альтернативних (медіаційних) способів вирішення спорів у третейських судах України, формування науково-теоретичних та практичних висновків стосовно необхідності залучення спеціальних знань до медіаційного процесу. Для досягнення поставленої мети, було визначено наступні задачі: дослідити особливості застосування альтернативних способів вирішення спору у третейських судах, а також окреслити перспективи оптимізації залучення медіаторів до процесу примирення та урегулювання їх спеціального статусу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою даної наукової праці виступає діалектичний метод та основні положення теорії функції діагностики, системи управління тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системного аналізу – уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії правосудної діяльності, основоположних нормативних актів, а також наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем альтернативних способів вирішення спорів у діяльності третейських судів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Несудові форми вирішення спорів, основними видами яких прийнято вважати переговори, посередництво, третейський розгляд виникли як альтернатива офіційній системі правосуддя. У свою чергу, самим альтернативним розглядом спорів пропонується вважати погоджений вибір (застосування), виходячи з конкретної ситуації, існуючого (медіація, третейський розгляд) або спільного моделювання найбільш ефективного недержавного способу вирішення спору чи врегулювання правового конфлікту, способом, не забороненим законом, з метою досягнення необхідного правового результату (встановлення суб'єктивних прав та обов'язків сторін) [4, с. 29].

Варто зазначити, що третейські суди не входять до судової системи України, що обумовлює їх особливе становище [5, с. 226]. У цьому разі доречно згадати позицію Конституційного Суду України, який наголосив (п. 3.2), що третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин в межах права, визначеного ч. 5 ст. 55 Конституції України [6]. Згідно п. 8 ст. 4 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.) одним з принципів створення та діяльності інституту третейського суду є принцип арбітрування [3]. Принцип арбітрування, на думку С. Довганчука, визначає обов'язок третейського суду у сприянні досягненню згоди про добровільне врегулювання спору, в тому числі через укладення мирової угоди, шляхом безпосередніх переговорів [7, с. 2].

Вчений П. Куфтирєв зазначає, що принцип «арбітрування», зумовлює добровільну природу третейського розгляду, оскільки основним його завданням є досягнення компромісу між сторонами шляхом переговорів і взаємних поступок [8, с. 28]. У свою чергу В. Тараненко визначав, що принцип «арбітрування» полягає у виконанні законодавчої вимоги стосовно розгляду третейських спорів та сприянні у досягненні угоди між сторонами і ухваленні на його основі рішення, якщо ця угода не суперечить законодавству і не порушує права та інтереси третіх осіб, що охороняються законом [9, с. 48]. В. Гапєєв вказував, що у силу принципу арбітрування порушення справи шляхом подання позову призводить до встановлення правовідносин не тільки між арбітром та сторонами спору, але й між самими сторонами конфлікту, оскільки до складу арбітражу входять відповідальні представники сторін спору, які беруть участь у вирішенні справи [10, с. 14].

На думку С. Довганчука, у третейському процесі учасники спору і третейські судді виступають як партнери у пошуку балансу інтересів, а сам суд вказує сторонам на слабкість певних позицій обох сторін та формує таким чином підґрунтя для здійснення перемовин з метою вирішення конфлікту [7, с. 3]. Адже, договірно-диспозитивна модель третейського суду передбачає присутність принципу арбітрування не через нав'язування сторонам постійного контролю за нормативними актами або дотриманням процесу, а через здійснення фаз вирішення конфлікту, наслідком якого є укладення між сторонами мирової угоди та затвердження її третейським судом [7, с. 3]. Як зазначає Ю. Білоусов, такі наслідки випливають із природи третейського розгляду, де вихідною засадою є добровільне волевиявлення сторін [11, с. 66].

Втім, фахівці аналізуючи рішення третейських судів вказують, що ці суди часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушеннями при цьому прав третіх осіб та держави. Найбільш типовими справами, які розглядали третейські суди, були справи стосовно визнання: дійсності договорів про відчуження нерухомого майна, при розгляді яких за допомогою третейського суду особи уникають укладення таких договорів у встановленій законом нотаріальній формі, якою передбачено сплату відповідних платежів та державну реєстрацію; спори, метою яких є захоплення контролю над юридичними особами [12] та використання третейських судів у рейдерських схемах (незаконне вилучення корпоративних прав тощо) [13, с. 190].

Означені проблеми, окрім іншого, пов'язані, на нашу думку, також з особистістю самих третейських суддів, їх фаховістю та правовою регламентацією їх діяльності. Адже, як слушно стверджує І. Бережна, «кваліфікаційний відбір третейських суддів та медіаторів, їх окрема професійна підготовка має стати запорукою запобігання шахрайства в цій сфері і як наслідку – законних рішень у справах» [14]. Нагадаємо, що згідно ст. 18 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору [3]. Дивно, виглядає у цьому разі позиція законодавця стосовно вписаної у ч. ст. 18 Закону текстологічної конструкції «має визнані сторонами знання», оскільки хіба можуть сторони, зважаючи на їх почасті абсолютну юридичну та психологічну безграмотність визнавати рівень чи достатність знань третейського судді. Очевидно, що це мабуть найбільша абсурдність такого підходу законодавця до призначення, обрання третейського судді.

Подив викликає і чинна редакція ч. 2 ст. 18 «Про третейські суди» (2004 р.), де вписано, що «у разі одного особового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги стосовно наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуєчого складу третейського суду». Як відомо, третейський суддя перш за все, вирішує спір не лише керуючись винятково Законом,

але й внутрішніми складовими своїх психологічних властивостей (емпатія, атракція, апатія, навіюваність, вразливість, конфліктність, комунікативність, інтерактивність тощо), а відтак повинен мати знання з психології та конфліктології. Про цей аспект підкреслено й юридичній науковій літературі. Так, А. Мілохова, наголошує, що роль третейського судді може виконувати спеціаліст безпосередньо пов'язаний із конфліктом у сфері, що додатково забезпечує винесення компетентного та справедливого рішення [15, с. 136]. Вважаємо, що оптимальним способом вирішення цієї проблеми є внесення певних змін та уточнень до чинного законодавства, що регламентує питання вимог до особистості третейського судді.

Таким чином, пропонуємо виписати ч. 1 ст. 18 означеного Закону у наступній редакції: «третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має вищу юридичну освіту та освіту, що передбачає спеціальні знання з психології чи конфліктології, практичний досвід розв'язання конфліктів, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору». А ч. 2 ст. 18 Закону, варто узагалі виключити, зважаючи на її цілковиту з позицій теорії права абсурдність. Також, питання фахових вимог до особистості судді, можливо вирішити шляхом внесення доповнень (*додаткових вимог до третейських суддів*) до регламенту третейських судів, наприклад розділу третього «Регламенту постійно діючого третейського суду при Київській торгово-промисловій палаті», де виписати: «третейським суддею може бути особа, яка має вищу юридичну освіту та освіту, що передбачає спеціальні знання з психології чи конфліктології. Такі доповнення будуть цілком узгоджуватися з нормою ч. 3 ст. 18 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), де вписано, що «при вирішенні спору третейським судом для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові вимоги до третейських суддів».

На нашу думку, потребує доповнень і чинна редакція ч. 4 та 5 ст. 33 (назва – «Розгляд справ третейським судом та мирового угоди») Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), а саме, в ч. 4 додати положення про можливість використання спеціальних знань медіатора. Пропонуємо наступний варіант означеної частини ст. 33 Закону: «Третейський суд на початку розгляду повинен з'ясувати у сторін можливість закінчити справу мировою угодою та у подальшому сприяти особисто чи із залученням фахівця-медіатора вирішенню спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу». Ця позиція опосередковано має бути відображена і у ч. 5 ст. 18 Закону, та мати наступний зміст: «За клопотанням сторін, а також з урахуванням консультативно-рекомендаційної думки залученого до вирішення спору медіатора, третейський суд приймає рішення про затвердження мирової угоди». Адже, як наголошується в юридичній науковій літературі, посередники відповідальні за процес медіативних переговорів [14, с. 19].

Більш того, кардинальними змінами до чинного Закону України «Про третейські суди» (2004 р.) було б виключення положення закріпленого у нормі ч. 4 ст. 33 про сприяння третейським судом у примиренні сторін

спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу, оскільки це спотворює уяву про незалежність суду та його нейтральної позиції у вирішенні спору до будь-якої із сторін. Тоді це буде узгоджуватися з нормою ч. 1 ст. 18 Закону, де вписано, що: «Третейські судді не є представниками сторін». Саме тому, така «місія» сприяння примиренню має бути лише компетенцією незалежного медіатора, про якого, до речі, в означеному Законі прямо навіть не згадується. Тому, третейський суддя фактично й виступає медіатором і суддею в одній особі (процесуальному статусі), що цілком суперечить його нейтральності, оскільки останній формально втручається у зміст медіаційної угоди.

ВИСНОВКИ

Отже, специфіка предмета третейського розгляду почасти вимагає залучення до його вирішення фахівців з одночасним поєднанням психологічних та юридичних знань. Оскільки, навіть за наявної спеціалізації третейських суддів, рівень їхньої обізнаності у галузі психологічних знань все ще залишається недостатнім, а тому звертаючись до медіації, суд та сторони спору повинні обрати собі незалежного посередника серед осіб, які мають спеціальні знання саме у сфері юридичної психології чи конфліктології і, розуміючи специфіку предмета спору, допоможуть виявити справжні прагнення та інтереси сторін з метою їх примирення.

Список використаних джерел

1. Третейські суди в Україні / Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін.; за ред. В.П. Самохвалова, А.Ф. Ткачука. К.: ТОВ ІКЦ Леста, 2007. 184 с.
2. Огренчук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.
3. Про третейські суди: Закон України № 1701-IV від 11.05.2004 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2004. № 35. ст. 412.
4. Севастьянов Г.В. Концепция частного процессуального права (права альтернативного разрешения споров). Третейский суд. 2009. № 1. С. 25-32.
5. Шемелинець І.І., Пархомчук Р.І. Третейський суд – альтернативна форма захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Науковий вісник Національного університету податкової служби України (право). 2008. № 4(43). С. 224-229.
6. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2008 від 10 січня 2008 року (справа про завдання третейського суду). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08> (дата звернення 11.02.2019).
7. Довганчук С.М. Принцип арбітражування у третейському процесі. Часопис Академії адвокатури України. 2009. № 5. С. 1-5.
8. Закон України „Про третейські суди”: науково-практичний коментар. / П.В. Куфтирєв, Ю.В. Білоусов. К.: Правова єдність, 2008. 430 с.
9. Тараненко В.Ф. Принципы арбитражного процесса: учеб. пособ. М.: РИО ВЮЗИ, 1988. 67 с.
10. Гапеев В.Н. Сущность арбитражной формы защиты права: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.712. Саратовский юридический институт. Ростов-на-Дону, 1971. 16 с.
11. Білоусов Ю. До питання про звернення рішення третейського суду до виконання. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні. Львів, 2009. С. 65–70.
12. Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди». URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/bb0f2d6e20458292c225766a004c0fa4?>
13. Любченко Я.П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2018. 249 с.
14. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx>
15. Милохова А.В. Медиация и ее место в системе урегулирования гражданско-правовых споров. Вестн. Рос. гос. гуманит. ун-та. 2011. № 8. С. 130-139.

References

1. Arbitration courts in Ukraine / Yu. A. Mihal'skiy, V.P. Samohvalov, V.I. Rizhiyain.; ed. V.P. Samohvalov, A.F. Tkachuk. Kyiv: TOV IKTs Lesta, 2007. 184 p. (in Ukrainian).
2. Ohrenchuk H.O. Legal regulation of usage of mediation upon resolving civil disputes: diss. ... cand. law sciences: 12.00.03. Kyiv, 2016. 213 p. (in Ukrainian).
3. On Courts of Arbitration: The Law Ukraine № 1701-IV of 11.05.2004 r. Vidomosti Verhovnoyi Rady (VVR). 2004. № 35. art. 412. (in Ukrainian).
4. Sevast'yanov G.V. Concept of private procedural law Kontseptsiya chastnogo protsessualnogo prava (the right to an alternative dispute resolution). Courts of Arbitration. 2009. № 1. pp. 25-32. (in Russian).
5. Shemelynets I.I., Parhomchuk R.I. Courts of Arbitration – an alternative form of protection of rights and legitimate interests of individuals and legal entities. Scientific Bulletin of National University of Tax Service of Ukraine (law). 2008. № 4 (43). pp. 224-229. (in Ukrainian).
6. The decision of the Constitutional Court of Ukraine № 1-rp/2008 of 10.01.2008. (the case of the task of the arbitral tribunal). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/> (in Ukrainian).
7. Dovhanchuk S.M. Principle of arbitration in the arbitration process. Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine. 2009. № 5. pp. 1-5. (in Ukrainian).
8. The Law Ukraine "On Courts of Arbitration": scientific and practical commentary / P.V. Kuftyriev, Yu.V. Bilousov. Kyiv: Pravova Ednist, 2008. 430 p. (in Ukrainian).
9. Taranenko V.F. The principles of the arbitration process: Academic Edition. Moscow.: RIO VYuZI, 1988. 67 p. (in Russian).
10. Gapeev V.N. The essence of the arbitration form of rights protection: author's abstract. diss. ... cand. law sciences: 12.712. Saratov law Institute. Rostov on the Don, 1971. 16 p. (in Russian).
11. Bilousov Yu. To the question the appeal of the decision of the arbitral tribunal to execution. Prospects of using alternative ways resolving disputes (ADR) in Ukraine. Lviv, 2009. pp. 65–70. (in Ukrainian).
12. Practice of court application of the Law Ukraine „On Courts of Arbitration”. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba> (in Ukrainian).
13. Liubchenko Ya.P. Alternative methods of resolving legal disputes: theoretical and legal aspects: diss. ... cand. law sciences. 12.00.01. Kharkiv, 2018. 249 p. (in Ukrainian).
14. Berezhna I. The sad fate of alternative methods of resolving disputes in Ukraine. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> (in Ukrainian).
15. Milokhova A.V. Mediation and its place in the system of regulation of civil legal disputes. Journal of the Russian State humanitarian Un-ty. 2011. № 8. pp. 130–139. (in Russian).

БУХТІАРОВА
Аліна Геннадіївна

УДК 336:005.584.1(477)

ВИСОЦЬКА
Яна Володимирівна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

к.е.н., старший викладач,
Сумський державний
університет

THE SPECIALTY OF FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINE

студент, Сумський державний
університет

BUKHTIAROVA Alina Hennadiivna – PhD in Economics, senior lecturer, Sumy State University

VYSOTSKA Yana Volodymyrivna – student, Sumy State University

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Досліджено аспекти діючих законодавчих положень, стосовно запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення у контексті фінансового моніторингу в Україні, проаналізовано існуючу методику фінансового моніторингу в Україні та деякі показники, що характеризують її якість. Виявлено, що існують деякі «чорні» плями у системі фінансового моніторингу України, які не враховують основну природу операцій стосовно легалізації доходів.

* * *

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования системы финансового мониторинга в Украине. Исследованы аспекты действующих законодательных положений, относительно предотвращения и противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, финансирование терроризма и финансирование распространения оружия массового уничтожения в контексте финансового мониторинга в Украине, проанализировано существующую методику финансового мониторинга в Украине и некоторые показатели, характеризующие ее качество. Выявлено, что существуют некоторые «черные» пятна в системе финансового мониторинга Украины, которые не учитывают основную природу операций по легализации доходов.

* * *

Stability development of the economy of a country depends on the effectiveness of the functioning of individual participants in the financial market, which determine the general macroeconomic situation. Ensuring the functioning of financial institutions in accordance with the current legislation of Ukraine is carried out on the basis of financial monitoring, which is part of the system of public administration. According to the definition defined in the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to the Legalization of Income, the Criminal Way Received, the Financing of Terrorism, the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction", financial monitoring can be understood as a system of appeals of the executive authorities on the control of the legalization of incomes, the received criminal way, aimed at financing terrorism or the proliferation of weapons of mass destruction, the object of which is all financial transactions related to monetary funds or other ways that are not can be a financial market.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of the financial monitoring system in Ukraine. The aspects of current legislative provisions concerning prevention and counteraction to the legalization of proceeds from crime, terrorist financing and financing of the proliferation of weapons of mass destruction in the context of financial monitoring in Ukraine are analyzed, the existing method of financial monitoring in Ukraine and some indicators that characterize its quality are analyzed. It has been found that there are some "black" spots in the system of financial monitoring of Ukraine, which does not take into account the main nature of operations on legalization of incomes.

As follows, financial monitoring in Ukraine combines the characteristics of the US and European methodologies that identify the most risky operations and set limits on operations that require verification, identification and monitoring. At the same time, financial monitoring is carried out at the level of almost all financial institutions, and special attention is paid to banks. Today, there are some "black" spots in the system of financial monitoring of Ukraine, which do not take into account the main nature of transactions in the field of legalization of incomes. However, the review of existing norms of the functioning of the monitoring bodies will allow comprehensive coverage of transactions in the financial market.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, протидія легалізації доходів, фінансування тероризму, банк, фінансовий ринок, банківська система

Ключевые слова: финансовый мониторинг, противодействие легализации доходов, финансирования терроризма, банк, финансовый рынок, банковская система

Keywords: financial monitoring, counteraction to legalization of incomes, financing of terrorism, bank, financial market, banking system

ВСТУП

Стабільність розвитку економіки окремої країни залежить від ефективності функціонування окремих учасників фінансового ринку, які визначають загальну макроекономічну ситуацію. Забезпечення функціону-

вання фінансових установ у відповідності до діючого законодавства України здійснюється на основі фінансового моніторингу, що є частиною системи державного управління. Відповідно до визначення, наведеного у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», під фінансовим моніторингом можна розуміти систему заходів виконавчих органів влади стосовно контролю легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, доходів, спрямованих на фінансування тероризму чи розповсюдження зброї масового знищення, об'єктом яких є усі фінансові операції, пов'язані з грошовими коштами або іншим майном, що здійснені суб'єктами фінансового ринку [5].

Важливість досліджуваної тематики пояснюється нестабільністю економічної та політичної ситуації України, а також непрозорістю системи фінансування окремих секторів економіки, що впливає у перманентний дефіцит державного бюджету, збитковість системно важливих суб'єктів фінансового ринку та неадекватність їх заявлених грошових потоків існуючим.

МЕТОЮ РОБОТИ є дослідження особливостей функціонування тарозвитку системи фінансового моніторингу України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження виступили вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, наукові роботи вітчизняних дослідників, матеріали періодичних видань, статистичні дані Служби державного фінансового моніторингу України та Національного банку України. У процесі дослідження було використано методи структурно-логічного аналізу, синтезу, групування, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні фінансовий моніторинг проводиться у розрізі трьох основних секторів фінансового ринку:

- банківська система: моніторинг проводиться у розрізі банків та їх філій, основою якого виступає розкриття інформації стосовно фінансових операцій, пов'язаних із грошовими коштами, майном та цінними паперами;

- фондовий ринок: моніторинг проводиться у розрізі торговців цінними паперами, депозитаріями, інститутів спільного інвестування та бірж;

- ринок фінансових послуг: моніторинг проводиться у розрізі не банківських фінансових установ (страхових, лізингових компаній, кредитних спілок, тощо), стосовно контролю за їх грошовими потоками [2, 3].

У відповідності до підпорядкованих секторів фінансового ринку, державного фінансового моніторингу проводиться наступними суб'єктами:

- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку,

- Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг;

- Національним банком України.

Додатково, визначаються спеціально уповноважені органи виконавчої влади, метою яких є забезпечення надання та публікація відповідної інформації задля забезпечення фінансового моніторингу, на даний момент дані функції покладено на Державну службу фінансового моніторингу України [1].

У світовій практиці виділяють дві системи фінансового моніторингу: американську та європейську. Перша

є більш жорсткою, за неї кожна фінансова установа має надавати звіти до органів моніторингу стосовно усіх фінансових операцій, що перевищують відповідні до законодавства країн ліміти у доларовому еквіваленті. Зазвичай, ліміти встановлюються відповідно до рівня розвитку країни, а також залежать від середнього рівня доходів громадян, що дозволяють коригувати середні можливі суми переказів відповідно до регульованих доходів [12].

Натомість, європейська система передбачає більш м'який підхід, за яким фінансовому моніторингу підлягають лише ті операції, які можна віднести до підозрілих відповідно до зазначеного законодавством переліку. Зазвичай, до операцій, що потребують додаткового фінансового моніторингу, відносять лише ті, суми за якими перевищують встановлені ліміти відповідно до законодавства кожної окремої країни. При цьому, рішення стосовно передачі інформації про фінансові операції, що не перевищують зазначені ліміти проте вважаються підозрілими, приймається безпосередньо на рівні банківської установи. Через значну довіру до банківського сектору, така модель має місце у країнах із саморегульовним банківським сектором, де вплив держави є мінімальним та зосередженим на підтримку основних фінансових взаємозв'язків [4, 6, 12].

Україні притаманна змішана модель фінансового моніторингу, що характеризується встановленням межі обов'язкового фінансового моніторингу. Це спричинено тим, що початково вимоги Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ) до України були більш жорсткими через високий рівень концентрації «брудних» грошей у економіці. Оскільки Україною були виконані усі вимоги, то вона була виключена із «чорного» списку – обмеження стосовно обов'язкового фінансового моніторингу послабилися. При цьому залишився обов'язковий ліміт стосовно суми фінансових операцій, перевищення якого свідчить про необхідність обов'язкового фінансового моніторингу (що є притаманним для американської моделі), а також зазначається перелік операцій, що мають підвищений ризик, та рекомендовані для передачі відповідним органам для фінансового моніторингу (що притаманно для європейської моделі).

Так, в Україні фінансовий моніторинг відповідно до закону проводиться у випадку, якщо фінансова операція проводиться на суму, що дорівнює або перевищує еквівалент 150 000 грн. (виключенням є суб'єкти господарювання, що проводять лотереї чи надають можливість доступу до будь-яких азартних ігор (в тому числі, і віртуальних), їх фінансові операції підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу у випадку перевищення суми еквіваленту 30 000 грн), та визначається як ризикова операція, відповідно до діючого законодавства [2, 8].

Відповідно до чинного законодавства усі операції фінансових установ, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу можна умовно згрупувати на:

- операції з нерезидентами країни, що не виконують вимоги міжнародного співробітництва стосовно протидії та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;

- грошові перекази на анонімні рахунки, або на рахунки, відкриті у фінансовій установі офшорної країни;

- перекази за кордон з вимогою отримання коштів у готівковій формі;
- придбання чеків, цінних паперів чи інших платіжних засобів за готівку;
- обмін готівкової іноземної валюти;
- страхові виплати чи відшкодування;
- транзитні грошові перекази (із подальшим перерахуванням на інші рахунки);
- грошові потоки новоствореного підприємства, його перша транзакція, та перекази на рахунки третіх осіб;
- наявність невизначеного цільового характеру фінансової операції, чи відсутність економічного змісту її проведення;
- фінансова операція не відповідає основній діяльності юридичної особи;
- наявність системності проведення фінансової операції [6, 7, 8].

Фінансовий моніторинг в Україні охоплює діяльність майже усіх фінансових установ, а система фінансового моніторингу визначається багаторівневістю, що характеризується сукупністю форм та методів взаємовідносин з урахування законодавчої бази [9].

Таким чином, моніторинг проводиться на п'яти рівнях:

- 1) відносини клієнт-фінансова установа: за яким основним об'єктом моніторингу виступає саме клієнт та цільовий характер здійснюваної ним фінансової операції (визначаються обсяги операції та кількість клієнтів, особливості його фінансової діяльності, тощо);
- 2) відносини на рівні фінансової установи: проводиться моніторинг внутрішніх операцій між відділами, персоналом чи керівництвом;
- 3) відносини між фінансовими установами та органами, що проводять моніторинг: забезпечення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу, передача інформації про підозрілі фінансові операції органам моніторингу;
- 4) відносини між органами моніторингу та загальнодержавними органами нагляду та контролю: визначення порядку подання інформації стосовно сумнівних фінансових операцій;
- 5) відносини між органами протидії легалізації доходів України та міжнародними організаціями: створення рейтингових систем на світовому фінансовому ринку, вживання заходів стосовно можливості фінансової співпраці з установами окремої країни тощо [3, 12].

Така п'ятирівнева система дозволяє охопити усіх

учасників фінансового ринку, та виявити підозрілі операції незалежно від їх джерела виникнення. При цьому, система моніторингу може мати іншу структуру побудови залежно від: фінансового стану та розмірів відповідного ринку, специфіки діяльності фінансової установи, кількості клієнтів та тенденції розвитку економіки [10].

Основними показниками, що характеризують ефективність існуючої методики фінансового моніторингу в Україні є динаміка стосовно інформування про фінансові операції. Так, обсяги отриманих повідомлень Держфінмоніторингом про фінансові операції за період 2014-2018 років наведено на рис. 1.

Так, спостерігається зростання обсягів повідомлень про фінансові операції на 644,3 % за весь досліджуваний період та на 23,2 % у 2018 р. відносно попереднього. Така динаміка свідчить про зростання прозорості фінансових операцій, проте для більш точного висновку необхідно провести аналіз отриманих повідомлень у розрізі ознак фінансового моніторингу (рис. 2).

Відмітимо, що при збільшенні загального обсягу повідомлень частка фінансових операцій, за якими проводиться моніторинг має тенденції до зменшення (із 886 шт. у 2014 р. до 170 шт. у 2018 р.). Така динаміка в умовах існуючої економічної ситуації у країні, а також загальних обсягів повідомлень до Держфінмоніторингу не є адекватною, оскільки в умовах війни у східній частині країни збільшується ризик можливості фінансування тероризму, а також відмивання грошей, отриманих цим шляхом, додатково – постійний дефіцит бюджету та відсутність прозорих кошторисів виконаних робіт акцентує увагу на необхідності посиленого фінансового моніторингу.

Додатково, проведемо аналіз структури фінансових операцій, за якими Держфінмоніторинг проводить моніторинг (рис. 3).

Згідно з рис. 3 найбільша увага та посилений моніторинг приділяється банківським фінансовим операціям. За весь досліджуваний період їх частка становила більше ніж 97%. Проте особливу увагу доцільно приділяти і фінансовим операціям страхових, дилерських, клірингових, інвестиційних та інших компаній, основна діяльність яких супроводжується фінансовими операціями. Адже, хоча банки й виступають як основна кредитна установа, що надає фінансові послуги, проте значна частина розрахунків залишається у тіні, що ігнорується фінансовим моніторингом.

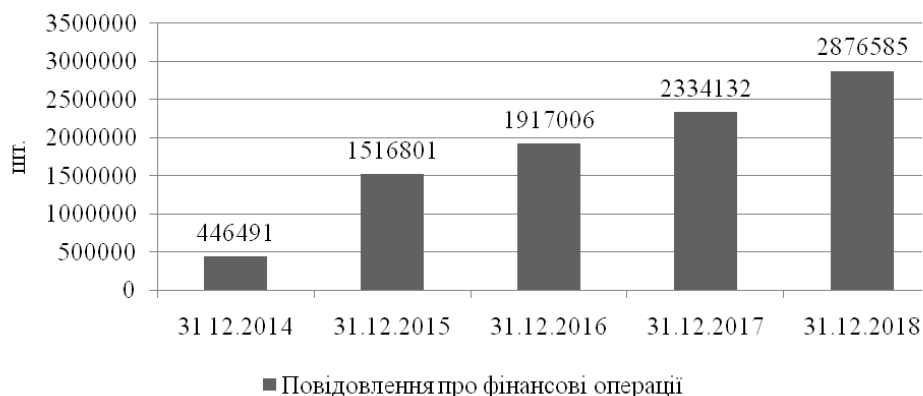

Рис. 1. Динаміка інформування про фінансові операції за період 2014-2018 рр. [1]

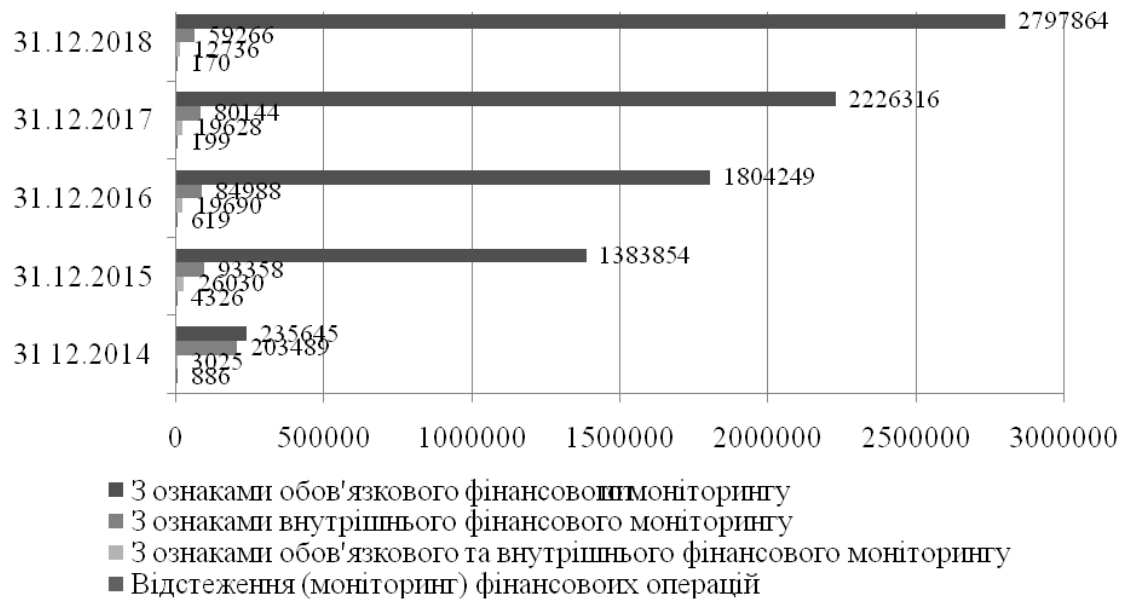

Рис. 2. Динаміка отриманих повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу за 2014-2018 рр. [1]

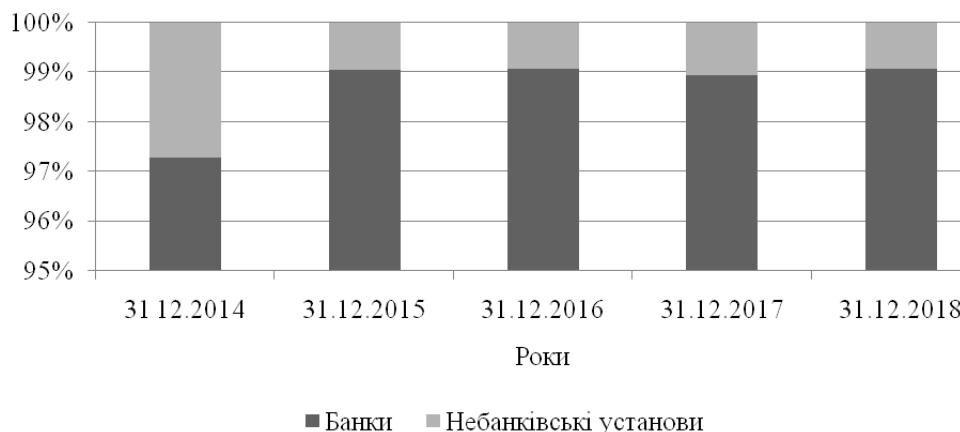

Рис. 3. Структура фінансових операцій, за якими Держфінмоніторинг проводить моніторинг за 2014-2018 рр. [1]

Відповідно до наведених статистичних даних та існуючих економічних тенденцій виділимо основні недоліки фінансового моніторингу в Україні:

– по-перше, існуюча система моніторингу не повною мірою враховує повідомлення від фінансових установ, і лише їх незначна частка підлягає відстеженню (моніторингу). Задля збільшення обсягів охоплення звернень та якості моніторингу у цілому, можемо запропонувати дещо реструктурувати методику моніторингу, за якою усі повідомлення з ознаками зовнішнього та внутрішнього фінансового моніторингу мають підлягати зовнішньому моніторингу. Для цього, є необхідність створення окремих структурних підрозділів на рівні кожної банківської установи, які б на пряму представляли інтереси Держфінмоніторингу та проводили більш інтенсивний контроль.

– по-друге, основним недоліком фінансового моніторингу в Україні є те, що на усіх п'яти рівнях проведення моніторингу не враховується призначення операцій. Тобто, ефект «відмивання» грошових коштів залишається присутній. При цьому, є необхідність розширити процес моніторингу, за яким особлива увага має приділятися юридичним особами (а саме, цільовому характеру та адекватності фінансових операцій,

при операціях закупівлі товару – співставлення реальних цін за товарну одиницю із зазначеними юридичною особою тощо), а також, фізичним особам та їх оточенню, які проводять державну чи підприємницьку діяльність та мають доступ до значних фінансових ресурсів.

– по-третє, існуюча методика фінансового моніторингу здійснюється на основі аналізу високоризикових фінансових операцій, що майже виключають можливість аналізу невеликих за обсягом та постійних фінансових операцій, що не мають чітких часових інтервалів. Тобто доцільно знизити межу грошового еквіваленту за якої проводиться аналіз фінансової операції, та зосередитися на їх циклічності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, фінансовий моніторинг в Україні поєднав у собі характеристики американської та європейської методології за якими визначаються найбільш ризикові операції та встановлюються межі стосовно операцій, які потребують верифікацію, ідентифікацію та моніторинг. При цьому фінансовий моніторинг проводиться на рівні майже усіх фінансових установ, а особлива увага приділяється банкам. На сьогодні існують деякі «чорні» плями у системі фін-

нансового моніторингу України, які не враховують основну природу операцій стосовно легалізації доходів. Проте, перегляд існуючих норм функціонування органів, що проводить моніторинг, дозволить всебічно охоплювати операції на фінансовому ринку.

Список використаних джерел

1. Архів статистичної інформації. Державна служба моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk
2. Архів статистичної інформації. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
3. Гуржій С.Г., Копиленко О.Л., Янушкевич Я.В. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти. К.: Парлам. вид-во, 2015. 216 с.
4. Буткевич С. Фінансовий моніторинг в Україні: правова природа та перспективи розвитку. Юридична Україна. 2012. № 4. С. 43-49.
5. Д'яконова І., Шиян Д. Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. Суми: ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України", 2013. №1 (34). С. 10-16.
6. Левишаков С.Ф. Вплив світового досвіду на становлення фінансового моніторингу в Україні. Європейський вектор економічного розвитку, 2010. №1 (8). С. 92-100.
7. Про Державний комітет фінансового моніторингу України. Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=26&lang=uk&page=1
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 24.11.2018 № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
9. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. Постанова Національного банку України від 26.06.2015 № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>.
10. Про заходи щодо розвитку системи протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Указ Президента України від 22.07.2003 № 740. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=5&lang=uk&page=1.
11. Про участь України в Євразійській групі з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму. Указ Президента України від 30.09.2004 №1156. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=43&lang=uk&page=1
12. Хмелюк А.А. Ефективність фінансового моніторингу.

Бізнес Інформ, 2015. Вип. 6. С. 199-203.

References

1. Archive of statistical information. The State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk (in Ukrainian).
2. Archive of statistical information. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/> (in Ukrainian).
3. Hurzhii S.H., Kopylenko O.L., Yanushkevych Ya.V. Combating Money Laundering: Legal, Organizational and Practical Aspects. Kyiv: Parliament publishing, 2015. 216 p. (in Ukrainian).
4. Butkevych S. Financial monitoring in Ukraine: legal nature and prospects of development. Legal Ukraine. 2012. № 4. pp. 43-49. (in Ukrainian).
5. Diakonova I., Shyian D. Methodology for evaluating the effectiveness of financial monitoring. Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking. Sumy: School of Business Administration "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine", 2013. № 1 (34). pp. 10-16. (in Ukrainian).
6. Levshakov S.F. Influence of world experience on the establishment of financial monitoring in Ukraine. European vector of economic development, 2010. №1 (8). pp. 92-100. (in Ukrainian).
7. About the State Committee of Financial Monitoring of Ukraine. Decree of the President of Ukraine from 09.12.2010 № 1085. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=26&lang=uk&page=1 (in Ukrainian).
8. On Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. Law of Ukraine from 24.11.2018 № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (in Ukrainian).
9. On approval of the Regulations on the implementation by banks of financial monitoring. Resolution of the National Bank of Ukraine from 26.06.2015 № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15> (in Ukrainian).
10. On Measures to Develop the Anti-Money Laundering (Counterfeiting) Program for the Prevention of the Proceeds from Crime and the Financing of Terrorism. Decree of the President of Ukraine from 22.07.2003 № 740. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=5&lang=uk&page=1 (in Ukrainian).
11. About Ukraine's participation in the Eurasian Group for combating the legalization of criminal proceeds and terrorist financing. Decree of the President of Ukraine from 30.09.2004 № 1156. URL: http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=33&doc_id=43&lang=uk&page=1 (in Ukrainian).
12. Khmeliuk A.A. Efficiency of financial monitoring. Business-Inform, 2015. Issue 6. pp. 199-203. (in Ukrainian).

САЛЯМОН
Віталій Петрович
salyamonchik@ukr.net

УДК 342

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

старший викладач,
Університет державної
фіскальної служби України

PECULIARITIES OF POLITICAL MANAGEMENT IN CONDITIONS OF FORMATION OF CIVIL SOCIETY

SALIAMON Vitalii Petrovych – Senior Lecturer, University of the State Fiscal Service of Ukraine

У статті розкрито сутність поняття «політичний менеджмент» та розглянуто види і форми політичного менеджменту, що можуть використовуватися в управлінні політичним процесом. Визначено, що ключовим чинником формування політичного менеджменту в державі є істинне трактування та розуміння суті двох базових категорій цього явища: менеджменту – як науки про ефективне управління саме людськими ресурсами, а також політики – як мистецтва управління різними суспільними групами, державою, народом.

* * *

The article reveals the essence of the concept of "political management" and considers the types and forms of political management that can be used in the management of the political process. It is determined that the key factor in the formation of political management in the state is the true interpretation and understanding of the essence of the two basic categories of this phenomenon: management - as a science of effective management it is human resources, as well as politics - as the art of managing various social groups, the state, and the people. Democratic reforms in the realities of today are a clear direction of Ukraine's political development. The democratization of civil society, the transformation of political parties and public associations into independent policy makers, the empowerment of local self-government, and the increased use of the implementation of non-state institutions in achieving social goals, necessitate the search for and implementation of new methods, principles, tools and forms management of political processes. Under these conditions, the question arises of finding the optimal form of political governance, which would more closely correspond to the new realities of socio-political life.

The purpose of the study is the peculiarities of the essence of political management and moral and ethical problems of the formation of civil society.

To achieve the established goal it is necessary: to generalize scientific approaches to the definition of the essence of political management; to consider the actuality problems of the formation of civil society in the common conditions; provide recommendations on how to improve the organization of human activities. The emergence of interest in political management is due to the formation of values and principles of the rule of law, the transition from power overcoming problems in the field of political relations, to freedom, respect for human rights and tolerance. Increasing the effectiveness of political management and public administration in general should be based on methods that ensure the implementation of decisions taken on the basis of democratic instruments.

Ключові слова: менеджмент, політика, політичний менеджмент, громадянське суспільство

Keywords: management, politics, political management, civil society

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Демократичні реформи в реаліях сьогодення є чітким напрямом політичного розвитку України. Демократизація громадянського суспільства, трансформація політичних партій і громадських об'єднань у самостійні суб'єкти політики, розширення можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення масштабів використання реалізації недержавних інститутів у досягненні суспільних цілей, зумовлюють необхідність до пошуку та впровадження нових методів, принципів, засобів і форм управління політичними процесами. За таких умов постає питання пошуку оптимальної форми політичного управління, яка б більшою мірою відповідала новим реаліям суспільно-політичного життя.

Ступінь наукового визначення проблеми

Значний внесок у вивчення засад раціонального способу організації людської діяльності, насамперед, внесли такі видатні вчені, як: виробничої та загальної теорії управління розробляли М. Вебер, Ф. Тейлор, Е. Мейо, А. Файоль, А. Маслоу, У. Оучі, Р. Блейк та інші. А стан політичного менеджменту в Україні розглядали у своїх працях В. Бойко, М.Ф. Головатий,

Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, І. Кресіна, С. Кисельов, В. Якушик, В. Полторак, А. Романенко, Ф. Рудич, С. Василенко, В. Горбатенко, М. Кармазіна, О. Картунов, М. Шульга, О. Зубчик та інші. Проте, чимало питань залишаються ще недостатньо вирішеними і потребують подальших наукових досліджень та обґрунтування напрямів їх вдосконалення.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ є особливості сутності політичного менеджменту та морально-етичні проблеми формування громадянського суспільства.

Для досягнення поставленої мети необхідно: узагальнити наукові підходи до визначення сутності політичного менеджменту; розглянути актуальні проблеми формування громадянського суспільства у сучасних умовах; надати рекомендації стосовно напрямів удосконалення процесу організації людської діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставлених завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Діалектичний метод як основа теоретико-методологічного дослідження, на основі якого досліджено процес формування громадянського суспільства. Методи теоретичного узагальнення та порівняння були задіяні при

розкритті сутності політичних категорій. За допомогою аналізу та синтезу були визначені проблемні питання стосовно вдосконалення політичного менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суспільство в Україні на сьогодні потребує прагматиків і раціоналістів, які підвищували б ефективність його функціонування. Таку потребу особливо відчуває управління, виробництво, економіка та політика. Певною мірою саме політичний менеджмент може задовольнити свою пропозицією зростаючий політичний попит на політичні послуги.

Для того щоб визначити місце політичного менеджменту у сучасній Україні, спершу потрібно зрозуміти суть цього поняття.

Стислим визначенням менеджменту може слугувати положення С. Паркінсона про те, що менеджмент означає не самостійне виконання роботи, а вміння працювати за рахунок інших. Тобто загалом, менеджмент – це наука про ефективне управління саме людськими ресурсами, нарощування потужного потенціалу для отримання кращих результатів, які і є метою діяльності будь-якої системи, організації.

«Політика», у свою чергу, відкладає особливий відбиток на термін «менеджмент», розглядаючи ці два поняття на шляху до осмислення суті «політичного менеджменту».

Політика – «мистецтво управління» державою і суспільством, цілеспрямована діяльність, пов'язана з прийняттям відповідальних рішень у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й

народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. Тобто, по суті, політика так само, як і менеджмент, має в основі управління людськими ресурсами, проте у даному контексті йдеться про управління різними суспільними групами, державою, народом, а метою є здобуття або утримання державної влади [1].

Необхідно зауважити, що практика і теорія політичного менеджменту у країні пов'язана з відсутністю розуміння менеджменту в цілому. Формування політичного менеджменту в Україні: майже за тридцять років незалежності він пройшов важкий історичний шлях, і можна подати так:

– від повного небуття, коли навіть термін "менеджмент" не використовувався, до впровадження його в розуміння менеджменту на виробництві;

– від менеджменту виробництва до соціального управління, що відповідає поняттю "менеджмент";

– від соціального управління до основних його різновидів, зокрема й політичного, у різних його формах та на різних рівнях, з яких найбільш відомий державно-адміністративний, котрий більшість вчених вважають саме політичним.

Варто зазначити, що відсутність загальновизнаного терміну «політичний менеджмент» пов'язано також із його багатозначністю, що дає змогу застосовувати його у різних сферах. Тлумачення різних вчених на політичний менеджмент наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння переліку визначень «Політичний менеджмент»

Автор	Визначення
Рудич Ф.М. [2, с. 180-181]	Політичний менеджмент – це наука й мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації цих рекомендацій у політичній практиці.
В.М. Бебик, [3, с. 33]	Політичний менеджмент – це акумульовані, упорядковані знання, які є системою принципів, методів і технологій управління, розроблених на основі інформації, отриманої як емпіричним шляхом, так і в результаті використання досягнень ряду конкретних наук.
Шульга М.А., Зубчик О.А. [4]	Політичний менеджмент – система управління політичними процесами, основою якої є аналіз тенденцій політичного розвитку з метою передбачення його наслідків та вироблення рекомендацій для політичного керівництва й забезпечення їх реалізації в політичній практиці.
Вільсон Г. [5]	Політичний менеджмент є спробою поєднати представницькі та демократичні процеси з ефективним управлінням в інтересах суспільства.
Рансьєр Ж. [6, с. 23]	Політичний менеджмент – це техніка безконфліктної організації суспільного життя; «бізнесоподібна» практика «аполітичної політики», яка лише унормовує, відтинаючи будь-які крайнощі та цілковито укорінюючись в політичному «центрі» й постісторичній сучасності; нейтральне маніпулювання «природними» мотиваціями та «об'єктивними» процесами, що передбачає уподібнення суспільної реальності природній, тобто «опредметнення» першої.

На думку автора, найбільш точне розуміння політичного менеджменту в практичному значенні – це мистецтво управління державою, сукупність державних дій, спрямованих на вироблення ефективних управлінських механізмів, мета та діяльність яких, пов'язана з формуванням життєво важливих відносин між державою і суспільством.

Доцільно нагадати, що політичний менеджмент як мистецтво та особливе вміння спрямування політичних настроїв для досягнення мети тієї чи іншої соціальної групи чи організації, розгортається в політичному просторі. Об'єктом його застосування виступають великі соціальні групи, класи, страти, верстви та прошарки суспільства й від урахування всіх політич-

них процесів, які відбуваються в групах, від урахування їхньої політичної свідомості, та їхніх політичних настроїв, очікувань та орієнтацій залежить результативність і загальний успіх політичного менеджменту. У демократичному суспільстві численні представники цих груп піднімаються до безпосередньої участі, прямо чи опосередковано, у процесі політичного менеджменту, до участі не в стихійних, а в організованих політичних акціях. Тому доцільно звернутися до розуміння політики. Немає жодної потреби детально препарувати різноманітні дефініції політики. Серед багатьох тлумачень політики та влади достатньо привести декілька [7].

Саме у громадянському суспільстві "політика" спрямована на здійснення цілей громадянського порядку

як основу, не як кінцева мета людського життя", і саме в громадянському суспільстві максимально враховується загальний інтерес і політичний менеджмент виконує суспільно-значимі функції, сприяє комунікації, усвідомленню людьми себе як народу й сприяє збереженню цілісності суспільства. Але масу "пробуджує і спрямовує пропаганда. Масам потрібні уявлення й гасла. Їм слід сказати, чого вони хочуть" [8].

Одне з провідних місць у громадянському суспільстві займають політичні партії. Хоч вони і є елементом політичної системи, але в той самий час за своїм місцем у суспільстві, та за функціями які вони виконують, політичні партії мають прямий стосунок до громадянського суспільства, адже будь-яка політична партія репрезентує думку населення яке підтримує певну політичну силу. Партії забезпечують безпосередній зв'язок влади з народом через своїх представників у владних структурах, але, на жаль, в Україні більша кількість політичних партій ще не вийшли на дійсний шлях громадського плюралізму. Така ситуація пов'язана з тим, що більшість партій залежна від фінансового капіталу олігархів, тобто у нашій державі відбулася олігархізація політичних сил, які діють переважно в інтересах великого капіталу а не в інтересах народу. Це пов'язано з тим, що в Україні відсутнє державне фінансування політичних сил, така практика поширена у багатьох Європейських країнах з метою зрівняння шансів кожної політичної сили на виборах, тому до влади у нашій державі приходять переважно популістські сили, які лише створюють ілюзію діяльності в інтересах народу, а насправді ж вони діють лише у власних інтересах. Така діяльність досить часто призводить до зневіри населення у політиках, що, у свою чергу, веде до знецінення цінностей, які пропагує певна політична сила, і тому громадяни втрачають мотивацію до активної участі в громадському житті [9].

ВИСНОВКИ

Нині в Україні багато партій претендують на владу, і тому шляхом до правильної організації політичної діяльності і формою здійснення політичного управління є політичний менеджмент.

Виникнення інтересу до політичного менеджменту обумовлено становлення цінностей і принципів правової держави, перехід від силового подолання проблем у сфері політичних відносин, до свободи, поваги прав людини та толерантності. Підвищення ефективності політичного менеджменту та державного управління в цілому, має базуватися на основі методів, які забезпечують виконання прийнятих рішень на основі демократичних інструментів.

Наразі громадянське суспільство розвивається, творцями якого цього є люди та громадяни. Не сліпий електорат, не середньостатистичний пересічний українець, а свідомий громадянин незалежної держави. Для себе обирають владу, обирають собі політиків, керівників саме громадяни. А держава та влада на всіх рівнях має певні соціальні зобов'язання перед своїми громадянами.

Таким чином, із вище зазначеного, громадянське суспільство у країнах Західної Європи знаходиться на вищому рівні розвитку, ніж в Україні. Нашій державі необхідно запозичувати досвід у європейських парт-

нерів. Але, незважаючи на всі історичні події (Революції Гідності 2013-2014 рр.), показали що у нашій країні є прагнення, можливості та перспективи до побудови сильного громадянського суспільства у демократичній державі. Останні події не полишають надію на те, що Україна рухається у правильному векторі, до побудови сильної процвітаючої держави, яка займатиме провідне місце серед розвинених Європейських держав.

За межами даного дослідження є велика кількість питань, що спонукають на майбутні нові дослідження в галузі політичного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Ревенко В.С. Політичний менеджмент в сучасній Україні. Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ (Вінниця, 23-24 березня 2016 р.)
2. Рудич Ф.М. Політологія: Підручник. К.: Либідь, 2004. 480 с.
3. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї: Український центр політичного менеджменту. Спецвипуск: Політичний менеджмент. Київ. 2008, 364 с.
4. Шульга М.А., Зубчик О.А. Політичний менеджмент. Навчальний посібник. Академвидав. 2013. 160 с. URL: <https://academia-pc.com.ua/product/341>
5. Wilson H.T. Political Management. Redefining the Public Sphere. Berlin, New York, 1985. 316 p.
6. Рансьер Ж. На краю политического / пер. с франц. Б.М. Скуратова. Москва: Практис, 2006. 240 с.
7. Перевозник Л. Політичний менеджмент: сутність та особливості розвитку в Україні в період формування громадянського суспільства. Наукові Записки. 2012. Вип. 15. С. 7.
8. Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки / ред. кол.: Б.О. Ачкаїзі та ін. Кіровоград: КДПУ, 2012. Вип. 15. 338 с.
9. Ясперс К. Психологія світоглядів. К.: Юніверс, 2009. 461 с.
10. Мацьовка А. Громадянське суспільство в Україні. Ukrainian policymaker. 2016. Випуск 7. URL: <http://www.ukrpolitic.com/?p=13715>

References

1. Revenko V.S. Political Management in modern Ukraine. Materials of the XLV Scientific and Technical Conference VNTU (Vinnytsya, March 23-24, 2016) (in Ukrainian).
2. Rudych F.M. Politology: textbook. Kyiv: Lybid, 2004. 480 p. (in Ukrainian).
3. Modern Ukrainian politics: politicians and political scientists about it: Ukrainian Center for Political Management. Special issue: Political management. Kyiv. 2008, 364 p. (in Ukrainian).
4. Shulha M.A., Zubchik O.A. Political Management. Tutorial. Academic Edition. 2013, 160 p. URL: <https://academia-pc.com.ua/product/341> (in Ukrainian).
5. Wilson H.T. Policy Management. Redefining the Public Sphere / Berlin, New York, 1985. 316 p.
6. Ranser Zh. On the edge of the political. transl. by B.M. Skuratov. Moscow: Praxis, 2006. 240 p. (in Russian).
7. Perevoznyk L. Political Management: The essence and peculiarities of development in Ukraine during the period of formation of civil society. Proceedings. 2012. Issue 15. P. 7 (in Ukrainian).
8. Proceedings of the KDPU. Series: Historical Sciences / B.O. Achkinazi et.al. Kirovohrad: KDPU, 2012. Issue 15. 338 p. (in Ukrainian).
9. Yaspers K. Psychology of worldviews. Kyiv: Yunivers, 2009. 461 p. (in Ukrainian).
10. Matsyovka A. Civil Society in Ukraine. Ukrainian politichaker. 2016. Issue 7. URL: <http://www.ukrpolitic.com/?p=13715> (in Ukrainian)

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ruд.е.н., доцент, в.о. ректора
Вищого навчального закладу
«Міжнародний технологічний
університет «Миколаївська
політехніка»

УДК 657

ПОТИШНЯК

Олена Миколаївна

д.е.н., доцент, професор кафедри,
Харківський національний технічний
університет сільського
господарства ім. Петра Василенка

ФУНКЦІОНАЛЬНО РОЗВИНУТЕ ВИРОБНИЦТВО АНАЛІТИЧНИХ І ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЕМПІРИК (ДАНИХ)

FUNCTIONALLY DEVELOPED PRODUCTION OF ANALYTICAL AND ACCOUNTING AND ECONOMIC INFORMATION EMPIRICISTS (DATA)

TKACHENKO Serhii Anatoliiovych – Doctor of Economics, Associate Professor, Acting Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

POTYSHNIAK Olena Mykolaivna – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department, Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Дослідження присвячене питанням ригоризації, алгоритмізації та кодування обробки обліково-економічних і аналітичних інформаційних даних. Приведена науково-практична розробка надає уявлення стосовно комплексу питань економіко-математичної офіціалізації підсистеми бухгалтерського виробничо-господарського обліку, розробки методичного забезпечення побудови економіко-математичних моделей, алгоритмів та опису конкретних систем функціонального розвитку обробки різних класів обліково-економічних, аналітичних інформаційних даних (фактів).

* * *

Исследование посвящено вопросам ригоризации, алгоритмизации и программирования обработки учётно-экономических и аналитических информационных данных. Приведённая научно-практическая разработка даёт представление о комплексе вопросов экономико-математической официализации подсистемы (функции) бухгалтерского производственно-хозяйственного учёта, разработки (создания) методического обеспечения построения экономико-математических моделей, алгоритмов, описания конкретных систем функционального развития обработки различных классов учётно-экономических, аналитических информационных данных.

* * *

The research is devoted to issues of rigorization (formalization), algorithmization and coding (programming) processing of accounting, economic and analytical information data (metrics). It describes the foundations of economic-mathematical rigorization (formalization) of the subsystem (functions) of accounting production and economic accounting, a special methodology for constructing algorithms, as well as specific functional development systems for processing accounting, economic and analytical information data (metrics). The research is intended for specialists on a set of issues of accounting production and economic accounting, dealing with the functional development of the subsystem (functions) of accounting production and economic accounting, applicants for education (students) and adjuncts (graduate students) of accounting, economic and analytical specialties of economic higher education institutions. It can be interesting to developers of the subsystem (function) of accounting production and economic accounting in functionally developed systems of strategic management of special purpose. Economic efficiency (productivity) of the use of electronic digital machines for the processing of accounting, economic and analytical information (data) involves the development of a single method of its functional development, which consists of the following set of works: 1. Construction (development) of the methods of content description and economic-mathematical officialization (formalization) of accounting-economic and analytical tasks. 2. Creation (development) of methods of constructing algorithms, development of algorithmic strategy taking into account the specificity and nature of accounting, economic and analytical information (data). 3. Preparation (development) of methodological support and general scheme of realization of economic-mathematical models and algorithms. 4. Funding (substantiation) and alternative (choice) of technical means of realization of economical-mathematical models and methods, algorithms and programs. This scientific-practical research is devoted to questions of the economic-mathematical officialization of the subsystem (function) of accounting production and economic accounting, the development of methodological support for the construction of economic and mathematical models, algorithms and description of specific systems of functional development of processing of different classes of accounting, economic and analytical information data(facts).

Ключові слова: бухгалтерський виробничо-господарський облік, економіко-математична офіціалізація, економіко-математичний алгоритм, обліково-економічні й аналітичні інформаційні дані, функціональний прогрес

Ключевые слова: бухгалтерский производственно-хозяйственный учёт, учётно-экономические, аналитические информационные данные, экономико-математическая ригоризация, экономико-математический алгоритм и цель

Keywords: accounting, economic and analytical information data, accounting production and economic accounting, economic and mathematical algorithm, economic and mathematical officialization, functional progress, subsystem, target

ВСТУП

Одним із головних напрямків виробничо-господарського розвитку нашої країни виступає підвищення економічної ефективності (продуктивності) усіх галузей національної економічної доктрини (системи) й усебічне підвищення продуктивності праці. Усього цього можливо досягнути у результаті удосконалення системи управління економікою країни шляхом використання досягнень науково-технічного прогресу (революції), широкого упровадження економіко-математичних методів, моделей і машин електронних цифрових у національну економічну систему, а також шляхом створення функціонально розвинених систем стратегічного управління спеціального призначення.

На даний час у нашій країні роботи стосовно удосконалення системи стратегічного управління на основі економіко-математичних методів, моделей і електронних цифрових машин отримують усе більш широкого розмаху. До кінця чергового господарсько-економічного циклу було розроблено та упроваджено значну кількість функціонально розвинених систем стратегічного управління спеціального призначення виробничими підприємствами (науковими об'єднаннями), організаціями промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту, зв'язку та будівництва та інше.

Ретельне дослідження праць [1-10] надало можливість сформулювати судження, найважливішим фактором впливу на підвищення економічної ефективності системи управління підприємством (об'єднанням) виступає функціональний розвиток обліково-економічних та аналітичних робіт. Широке функціональне розвинення обліково-економічних і аналітичних робіт може забезпечити у найкоротший термін великий обсяг інформації (даних), так необхідний для планомірного керівництва сучасною ринковою економікою. Наявність достовірної та своєчасної інформації (даних) – одна із головних умов успішної діяльності підприємства (об'єднання). Системи підготовки інформації (даних) кустарно і із застосуванням засобів малого функціонального розвитку не вільні від недоліків. Трудомістка й стомлива сама процедура підготовки обліково-економічної та аналітичної інформації (даних). Необхідність подання інформаційних даних у передбачені терміни звітного періоду змушує виконавців готувати ці інформаційні дані у поспіху, що не може не відбитися на якісних характеристиках і технічних параметрах підсумкових результатів. Функціональний розвиток обробки обліково-економічної та аналітичної інформації (даних) змінює структуру руху документального потоку у плані її спрощення і удосконалення, пов'язаний із уніфікацією форм первинної та звітної документації, підвищує точність і достовірність інформації, а також створює реальні основи вивільнення працівників бухгалтерського обліку від некваліфікованої та трудомісткої роботи. Перехід до функціонально розвинутої підготовки інформаційних даних дозволяє усунути суб'єктивні оцінки, надає більш точну картину діяльності підприємства (об'єднання) на конкретний (певний) момент часу.

МЕТА РОБОТИ – дослідження присвячене

питанням (задачам) ригоризації (формалізації), алгоритмізації (алгоритмізації) і кодування (програмування) виробництва обліково-економічних та аналітичних інформаційних даних (показників).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ньому викладаються *основи економіко-математичної ригоризації (формалізації) підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку, спеціальна методика побудови алгоритмів (алгоритмів), а також конкретні системи функціонального розвитку обробки обліково-економічних і аналітичних інформаційних даних (показників)*. Дослідження призначено для фахівців із комплексу питань бухгалтерського виробничо-господарського обліку, що займаються функціональним розвитком підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку, здобувачів освіти (студентів) й ад'юнктів (аспірантів) обліково-економічних та аналітичних спеціальностей економічних вищих навчальних закладів. Воно може бути цікаво і розробникам підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку у функціонально розвинених системах стратегічного управління спеціального призначення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Обліково-економічна та аналітична інформація на підприємстві промисловості складається із бухгалтерської фінансової і податкової, внутрішньогосподарської (управлінської) оперативної-технічної та статистичної інформації, об'єднаної у єдину систему управління у рамках функції бухгалтерського виробничо-господарського обліку. У сучасних умовах управління виробничо-господарською одиницею (виробничо-господарськими одиницями виступають об'єднання, підприємство, організація, фірма тощо) бухгалтерський виробничо-господарський облік набуває особливого значення, це обумовлюється тим, що дієвість управління виробничо-господарською одиницею значною мірою залежить від підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку, яка не тільки забезпечує необхідною інформацією, але й стає одним із інструментів самого процесу системи стратегічного управління. На сучасному етапі напрямку розвитку до підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку пред'являється складний комплекс нових вимог. Поява цих вимог ще раз свідчить про підвищення її ролі та значення. Сучасний бухгалтерський виробничо-господарський облік – це засіб контролю і управління власним капіталом у державному масштабі. У рішеннях Президента та уряду містяться вимоги до удосконалення обліку й аналізу, оцінки на майбутні роки. І це зовсім не випадково. Незважаючи на дедалі більший функціональний розвиток обліково-економічних та аналітичних робіт, організація і ведення підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку продовжують залишатися досить трудомісткими. Серйозними недоліками у організації підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку виступають неможливість оперативного отримання обліково-економічної та аналітичної інформації, дорога система її обробки, відсут-

ність зразкових (стандартних) проектних рішень комплексного функціонального розвитку й інші. Досягнення сучасної науково-технічної революції (прогресу) повному поставили перед наукою ряд проблем про бухгалтерський виробничо-господарський облік. Це – проблеми подальшого підвищення якісних характеристик і технічних параметрів, аналітичності місії бухгалтерського виробничо-господарського обліку, його оперативності, посилення його контрольних функцій, уніфікації й стандартизації (типізації), проблеми його концентрації (централізації), функціонального розвитку тощо.

Господарська (економічна) ефективність (продуктивність) застосування машин електронних цифрових для обробки обліково-економічної та аналітичної інформації (даних) передбачає розробку єдиної методики її функціонального розвитку, яка складається із наступного комплексу робіт.

I. Побудова (розробка) методики змістовного опису і економіко-математичної офіціалізації (формалізації) обліково-економічних та аналітичних задач.

II. Створення (розробка) методики побудови алгоритмів (алгоритмів), вироблення алгоритмічної (алгоритмічної) стратегії із урахуванням специфіки і характеру обліково-економічної та аналітичної інформації (даних).

III. Підготовка (розробка) методичного забезпечення і загальної схеми реалізації економіко-математичних моделей та алгоритмів.

IV. Фундування (обґрунтування) й альтернатива (вибір) технічних засобів реалізації економіко-математичних моделей і методів, алгоритмів та програм.

ОБГОВОРЕННЯ

Найважливішою умовою економічної ефективності управління підприємством виступає всебічність, оперативність і достовірність одержуваної інформації. Вимоги до наукової організації аналітичної інформаційної роботи висувають на порядок денний широке впровадження у процес обробки обліково-економічної та аналітичної інформації економіко-математичних методів і машин електронних цифрових. Настала нагальна потреба у критичному перегляді теоретико-методологічних основ підсистеми бухгалтерського обліку із позицій сучасних вимог, у розробці єдиної теорії, методології та методики обробки обліково-економічної і аналітичної інформації на машинах електронних цифрових. Проведене дослідження (справжня робота) показує принципову можливість такої постановки питання конкретним вирішенням окремих класів задач у цьому напрямку розвитку.

Необхідність у запропонованій методиці побудови алгоритмів обумовлюється потребою у розробці досить загальних теорій й методів для побудови та експлуатації алгоритмів різних типів, які могли б використовуватися для обробки різноманітного матеріалу. Такі розробки дозволяють істотно зекономити час із побудови алгоритмів, оскільки надають можливість застосовувати єдині методи для досягнення різних цілей. Алгоритмічні методи такого універсального характеру не повинні істотно залежати від конкретного матеріалу. Змістовна сторона оброблюваних інформаційних даних не повинна впливати на структуру програми їх обробки: алгоритми такого типу повинні допускати

можливість роботи із будь-якими даними, які представлені у певному, офіційному (формальному) вигляді. Алгоритм будуватиметься у розрахунок на завдану форму представлення інформаційних даних, а не на їх зміст. Це забезпечує більшу універсальність системи, зокрема робить її гнучкою і такою, яка легко пристосовується до нових за змістом завдань того ж нормального характеру. Зміна конкретних інформаційних даних не відбивається на алгоритмі та тому вимагає мінімальних витрат і зусиль у постановці нових завдань, у функціональному розвитку й при експлуатації діючих систем. Це особливо важливо у тих прикладних обласях, де завдання мають різноманітний характер та оброблювані інформаційні дані за самою своєю природою повинні часто змінюватися і доповнюватися. Обліково-економічні та аналітичні завдання мають цю особливість і вимагають зазначеного підходу до їх вирішення.

ВИСНОВКИ

Дане науково-практичне дослідження присвячене питанням економіко-математичної (логічної) офіціалізації (формалізації) підсистеми (функції) бухгалтерського виробничо-господарського обліку, розробки методичного забезпечення побудови економіко-математичних моделей, алгоритмів (алгоритмів) і опису конкретних систем функціонального розвитку обробки різних класів обліково-економічних та аналітичних інформаційних даних.

Список використаних джерел

1. Бочуля Т.В. Інновативний розвиток обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Харків, 2015. 454 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого. Житомир, 2001. 100 с.
3. Жук В.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект. Київ, 2018. 408 с.
4. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку: історія, теорія, перспективи. Житомир, 2001. 416 с.
5. Крутова А.С. Облік в системі електронної комерції. Харків, 2011. 396 с.
6. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії. Житомир, 2012. 336 с.
7. Малюга Н.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку. Житомир, 2005. 388 с.
8. Чижевська Л.В. Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики. Житомир, 1998. 408 с.
9. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку. Львів, 2002. 192 с.
10. Zahorodniy A., Ronek H. Problems of Accounting and Analytical Support for the Management System of an Enterprise. Lviv. 2014. 308 p.

References

1. Bochulja T. V. Innovative development of accounting and analytical support for enterprise management. Kharkov, 2015. 454 p. (in Ukrainian).
2. Butynets F.F. Accounting: Thoughts of the scientist. Zhytomyr. 2001. 100 p. (in Ukrainian).
3. Zhuk V.M. Development of the theory of accounting: the institutional aspect. Kyiv. 2018. 408 p. (in Ukrainian).
4. Ivakhnenkov S.V. Information technologies in the organization of accounting: history, theory, prospects. Zhytomyr, 2001. 416 p. (in Ukrainian).
5. Krutova A.S. Accounting in the e-commerce system. Kharkiv, 2011. 396 p. (in Ukrainian).

6. Lehenchuk S.F. *Accounting theoretical knowledge: from theory to meta theory*. Zhytomyr, 2012. 336 p. (in Ukrainian).

7. Maliuha N.M. *Development of the theory of accounting*. Zhytomyr, 2005. 388 p. (in Ukrainian).

8. Chyzhevska L.V. *Balance Sheet: The Problems of Theory and Practice*. Zhytomyr, 1998. 408 p. (in Ukrainian).

9. Yaremko I.I. *Economic categories in the accounting methodology*. Lviv. 2002. 192 p. (in Ukrainian).

10. Zahorodniy A., Ronek H. *Problems of Accounting and Analytical Support for the Management System of an Enterprise*. Lviv. 2014. 308 p.

САЛЯМОН-МІХЄЄВА
Катерина Дмитрівна
mihesha2006@ukr.net

УДК 657.05:336.221

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, АУДИТУ ТА
АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА

к.е.н., доцент кафедри,
Університет державної
фіскальної служби України

PROBLEMS AND DEVELOPMENTS OF ACCOUNTING, AUDIT AND
ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS OF THE BUSINESS OF THE
ENTERPRISE

SALIAMON-MIKHIEIEVA Kateryna Dmytrivna – PhD in Economics, Associate professor of department, University of the State Fiscal Service of Ukraine

У статті розглянуто актуальні проблеми формування фінансових результатів в сучасних умовах господарювання. Узагальнено наукові підходи до визначення економічної сутності фінансових результатів діяльності підприємств. Визначено основні проблеми обліку, аналізу та аудиту в сучасних умовах господарювання. Ідентифіковано головні перешкоди у проведенні аудиту фінансових результатів підприємства. Надано пропозиції стосовно покращення та підвищення ефективності обліку фінансових результатів. Розглянуто особливості аудиту фінансових результатів діяльності підприємства, визначено проблеми у здійсненні аналізу та наведено шляхи його удосконалення в сучасних умовах.

* * *

The main objective of each economic entity's activity is to obtain profit, therefore, one of the most difficult and most responsible types of audit is the verification of financial results and the assessment of the financial position of the entity. The importance of these processes leads to the search for directions for improvement and research of problem issues of the organization and methods of accounting and audit of financial results of activities taking into account the requirements of national, international standards and modern advances in information technology. All this makes the topic of research relevant

The article deals with the actuarial problems of the formation of financial results in the general conditions of the state domination. It is the financial result that is most controversial and vulnerable to distortions and fraudulent actions. Therefore, in order to determine the financial strategy of a business entity development, it is important to find the indicated problems in a timely manner and to quickly solve them by carrying out a qualitative audit. Also, the article generalizes the scientific approaches to the definition of the economic substance of financial results of enterprises. Approaches to the classification of financial results with different characteristics are considered, controversial moments are determined at the legislative level.

The article states that an important component of the audit of financial statements is the financial analysis of the reporting, which allows to assess the financial sustainability and solvency of the enterprise, in particular, to calculate the coefficients and indicators of liquidity and financial activity. The basic problems of analysis and audit in the general conditions of state domination are determined. The main obstacles in the audit of financial results of the enterprise were identified. New offers for promotion and increase of efficiency of accounting of financial results. The peculiarities of audit of financial results of activity of the enterprise are considered, problems are solved in the implementation of the analysis and the ways of its improvement in the general conditions are outlined.

The article suggests ways of ensuring transparency of the process of financial results of enterprises, which will facilitate the prompt acceptance of substantive decision-making in the process of activity of the subjects of state governance.

Ключові слова: фінансові результати діяльності підприємства, бухгалтерський облік, Звіт про фінансові результати, Звіт про сукупний дохід, економічний аналіз фінансових результатів, аудиторська перевірка фінансових результатів підприємства

Keywords: financial results of the activities of the company, accounting records, financial statements, income statement, economic analysis of financial results, audit of financial results of the enterprise

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні процеси розвитку економіки визначають необхідність розширення інформаційної бази для забезпечення процесу управління підприємницькою діяльністю. Оскільки фінансові результати підприємства є узагальнюючим показником, який характеризує ефективність діяльності суб'єкта господарювання і відображає всі аспекти його діяльності, необхідно більш сумлінно та кваліфіковано підходити до формування його складових частин, детально аналізувати фактори впливу, досліджувати динаміку, тенденції, резерви, які впливають на ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Важливість цих процесів спонукає до пошуку напрямів удосконалення та дослідження проблемних питань організації та методики

обліку та аудиту фінансових результатів діяльності з врахуванням вимог національних, міжнародних стандартів та сучасних досягнень інформаційних технологій.

Ступінь наукового визначення проблеми

Значний внесок у вивчення теорії, організації та методології обліку і аудиту формування фінансових результатів діяльності підприємств зробили провідні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, зокрема: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, Ю.А. Василенко, Г.Л. Вознюк, М.Я. Дем'яненко, К. Друрі, Р. Ентоні, В.П. Завгородній, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, Ю.А. Кузьмінський, В.Г. Лінник, Є.В. Мних, В.Ф. Палій, О.А. Петрик, М.С. Пушкар, Дж. Ріс, В.С. Рудницький, В.Я. Савченко, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко,

А.Д. Шеремет. Втім, чимало організаційних питань залишаються ще недостатньо вирішеними, які потребують продовження наукових досліджень та обґрунтування напрямів їх вдосконалення.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ є наукове обґрунтування сутності економічної дефініції «фінансовий результат», виявлення проблем та розв'язання окремих теоретичних і практичних питань стосовно організації й методики обліку та аудиту формування фінансових результатів на підприємства.

Для досягнення поставленої мети необхідно: узагальнити наукові підходи до визначення економічної сутності фінансових результатів діяльності підприємств; розглянути актуальні проблеми обліку фінансових результатів у сучасних умовах господарювання; визначити перешкоди у проведенні аудиту фінансових результатів підприємства; довести корисність інформації за результатами аудиту та надати рекомендації стосовно напрямів удосконалення організації й техніки збору й обробки інформації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставлених завдань було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Теоретико-методичною основою дослідження був діалектичний метод, на основі якого досліджено процес формування фінансових результатів діяльності підприємств. Методи теоретичного узагальнення та порівняння були задіяні при розкритті сутності економічних категорій. Дослідження теоретико-методичних аспектів обліку доходів підприємства проведено із застосуванням методів індукції, дедукції та порівняння. За допомогою аналізу та синтезу були визначені проблемні питання та розроблені рекомендації

стосовно вдосконалення проведення аудиторської перевірки фінансових результатів підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основною ціллю діяльності кожного господарюючого суб'єкта є одержання та збільшення прибутку, тому одним із найскладніших та найбільш відповідальних видів аудиторської перевірки є перевірка фінансових результатів та оцінка реального фінансового стану діяльності суб'єкта господарювання. Складність і відповідальність пояснюється тим, що саме даний вид перевірки становить найвищий ступінь аудиторського ризику. Саме показник фінансового результату є найбільш суперечливим та вразливим до перекручувань та вчинення шахрайських дій. Тому, для визначення фінансової стратегії розвитку суб'єкта господарської діяльності важливо вчасно знаходити зазначені проблеми та швидко їх усувати, шляхом проведення якісного аудиту [10].

Набувають актуальності також питання економічної природи фінансових результатів діяльності підприємства, дослідження теоретичних і практичних аспектів визнання їх в обліку та звітності. Тому, одним з досить важливих аспектів організації аналітичного обліку фінансових результатів на підприємстві є їх обґрунтована класифікація.

Підходи до класифікації фінансових результатів за різними ознаками містять суперечливі моменти, навіть на законодавчому рівні, так, наприклад, у 2013 р. втратив чинність П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» [4], в якому визначались основні види фінансових результатів, а у новому стандарті запропоновано інший перелік показників, який досить сильно відрізняється від того, який застосовувався (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння переліку показників фінансового результату, які використовуються у нормативних документах

П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» (втратив чинність) [4]	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5]
Валовий прибуток	Валовий прибуток
Прибуток від операційної діяльності	Фінансовий результат від операційної діяльності;
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування;
Прибуток від звичайної діяльності	Прибуток від припинення діяльності після оподаткування;
Чистий прибуток	Чистий фінансовий результат;
	Інший сукупний дохід до оподаткування;
	Інший сукупний дохід після оподаткування;
	Сукупний дохід

Нормативною документацією не визначається сутності поняття «сукупний дохід», а тільки наведений алгоритм його розрахунку. Також, відповідно до НП(С)БО 1, який не передбачає відображення надзвичайних фінансових результатів з Плану рахунків виключено рахунки, які були призначені для обліку таких результатів, але не запропоновано відповідних прийомів для відображення надзвичайних витрат і доходів у разі їх виникнення.

З метою покращення та підвищення ефективності обліку фінансових результатів доцільним вважаємо: закріпити на законодавчому рівні сутність такого поняття, як «фінансові результати», уточнити перелік показників, які характеризують фінансові результати підприємства, розробити спеціальні регістри – аналі-

тичні відомості про фінансові результати для узагальнення облікової інформації з метою задоволення інформаційних потреб різних користувачів.

Аудит починається із загального огляду форм звітності. Головним завданням аудиту фінансових результатів є: виявлення і визначення впливу різних факторів на величину прибутку; оцінка динаміки показників; виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення прибутковості і підвищення рентабельності; визначення шляхів і напрямків раціонального використання фінансових ресурсів підприємства. Для виконання поставлених завдань важливо перевірити, що при складанні Звіту про фінансові результати підприємство виконало основні вимоги до річних звітів. Потрібно впевнитись, що всі операції зареєстровані і

представлені належним чином, відповідають реальності, занесені в правильний період і у відповідний рахунок.

Серед основних напрямів аудиту порядку формування фінансових результатів діяльності важливо виділяти наступні: визначення зовнішніх обставин, під тиском яких не відображаються реальні результати фінансово-господарської діяльності; вивчення особистих мотивів, які спонукають посадових осіб впливати на достовірність інформації, що наводиться у фінансовій звітності; виявлення причин та мотивацій, які сприяють приховуванню фактів недостовірного відображення інформації про фінансові результати у звітності підприємства; виявлення способів приховування фактів про невідповідність реальних даних з фінансових результатів, наведених у звітності підприємства; визначення заходів, які можуть сприяти достовірному відображенню результатів фінансово-господарської діяльності у фінансовій звітності [8].

Серед проблем аудиту фінансових результатів науковці виділяють та конкретизують наступні елементи: нестабільність законодавчої бази; формальний підхід до здійснення аудиту фінансової звітності; намагання стандартизації фінансової звітності у відповідності до міжнародних стандартів; використання шаблонних методів при здійсненні аудиту об'єкта перевірки; незрозумілість для керівництва підприємства необхідності проведення аудиту; недостатній рівень розуміння аудитором діяльності підприємства [2].

Важливою складовою аудиту фінансової звітності є фінансовий аналіз звітності, який дозволяє дати оцінку фінансової сталості й платоспроможності підприємства, зокрема розрахувати коефіцієнти і показники ліквідності й фінансової активності. Згідно даних попередніх досліджень, самі аудитори констатували, що в процесі своєї професійної діяльності застосовують економічний аналіз: 22 % щоразу при проведенні аудиторських перевірок, 26 % – виключно за наявності конкретного замовлення клієнта, а більше 50 % – за потребою, на власний розсуд. Але у зв'язку з нестабільністю національної валюти, в умовах постійної зміни інформації багато фінансово-економічних показників, розрахованих на певний час, повністю втрачають свою актуальність для аудиту.

На сьогоднішній день у більшості власників, менеджерів та державних службовців відсутнє комплексне бачення переваг здійснення максимально повного та об'єктивного аналізу фінансового стану, що у значній мірі визначає негативні тенденції стосовно покращення фінансових показників діяльності, а також низьких кредитних позицій національних компаній на ринку капіталу, негативного інвестиційного клімату загалом.

З метою подолання зазначених проблем необхідно: стабілізувати та привести до міжнародних норм фінансове і податкове законодавство; проводити декілька разів на рік оцінку найважливіших показників фінансового стану підприємства; удосконалювати інформаційно-методичне забезпечення аналізу фінансового стану; адаптувати іноземні методики аналізу до соціально-економічних умов та практики суб'єктів національного господарства; продовжувати наукові пошуки покращення аналізу фінансового стану з метою

формування підвищення рівня кваліфікації тощо.

Отже, запропоновані заходи сприятимуть зменшенню аудиторського ризику перевірки фінансових результатів підприємства; підвищенню ефективності роботи аудитора; чіткому формулюванню проблем, які мають місце в обліку; дадуть можливість прийняти обґрунтований та неупереджений висновок стосовно показників фінансового-господарської діяльності суб'єкта перевірки.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вище зазначене можна стверджувати, що основними проблемами обліку, аудиту та аналізу фінансових результатів діяльності є: відсутність на законодавчому рівні сутності такого поняття, як «фінансові результати»; проблема повноти та своєчасності відображення в бухгалтерському обліку витрат і доходів; висока ризиковість аудиторської перевірки фінансових результатів; відсутність своєчасної та об'єктивної оцінки фінансового стану підприємств у сучасних умовах.

У сукупності надані рекомендації становлять основу для пошуку більш ґрунтовних напрямів оптимізації вирішення проблем здійснення обліку, аудиту та комплексного аналізу фінансового стану вітчизняних підприємств. Запропоновані шляхи дають можливість забезпечити прозорість процесу формування фінансових результатів підприємств, який сприятиме своєчасному прийняттю обґрунтованих управлінських рішень у процесі діяльності суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Білик М.Д., Бабіч В.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансовими результатами діяльності підприємств: Бізнес Інформ, 2015. № 4. С. 205-213.
2. Дідик Д.Д. Аудит фінансових результатів діяльності підприємства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Розвиток соціально-економічних систем в геоелектрономічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування“, 11-12 травня 2017 року. Т.: ФОП Паляниця В.А., 2017. С. 77-78.
3. Задніпровський О.Г. Методика формування управлінської звітності за сегментами діяльності: проблеми і можливості. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2015. Вип. 6. С. 993-998. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/202.pdf>
4. Ковбасюк О.Л. Вдосконалення управління аудитом бухгалтерської (фінансової) звітності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.10. 16 с.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://www.rada.gov.ua>
6. Пишина Є. Особливості аудиту внутрішнього контролю та шляхи його вдосконалення в Україні.: Тераудит. 2008. № 10. С. 14-17.
7. Ползова В.М. Сучасні підходи до оцінки фінансового стану підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2010, № 5. Т. 2. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010.../078-083.pdf
8. Savchenko A., Saliamon-Mikhieieva K., Holynska M. Analysis And Audit of Key Economic Indicators Of Economic Entities (A Case Study of The Dairy Industry): Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4. № 3. pp. 271-275.

References

1. Bilyk M.D., Babich V.V. Accounting and non-logical

maintenance of financial results management of enterprises: *Business Informs*, 2015. № 4. pp. 205-213. (in Ukrainian).

2. Didyk D.D. Audit of financial results of the enterprise: Materials of the international scientific and practical conference "Development of socio-economic systems in the geo-economic space: theory, methodology, accounting and taxation" (May 11-12, 2017). Ternopil: FOP Palyanytsya V.A., 2017. pp. 77-78. (in Ukrainian).

3. Zadniprovs'kyi O.H. Methodology for forming supervisory reporting by segments of activities: problems and opportunities. *Global and national problems of the economics*. Mykolaiv: Mykolaiv National University after V.O. Sukhomlyn'skyi, 2015. Issue 6. pp. 993-998. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/202.pdf> (in Ukrainian).

4. Kovbasiuk O.L. Improvement of management by auditing buhgaltser'naja (financial) reporting: a storef. diss. ... Candidate of Economic Sciences: 08.06.10. 16 p. (in Ukrainian).

5. The national position (standart) of the accounting № 1

"Environmental Requirements for Financial Reporting": approved by Decree of the Ministry of Finances of Ukraine from 07.02.2013 № 73. URL: <http://www.rada.gov.ua> (in Ukrainian).

6. Pyshnaya Ye. Features of the audit of internal control and ways to improve it in Ukraine: *Teraudit*. 2008. No. 10. pp. 14-17. (in Ukrainian).

7. Polzova V.M. Appropriate approaches to assessing the financial position of the enterprise. *Herald of Khmelnytskyi National University*. 2010. № 5. Vol. 2. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010.../078-083.pdf (in Ukrainian).

8. Savchenko A., Saliamon-Mikhieieva K., Holynska M. Analysis And Audit of Key Economic Indicators Of Economic Entities (A Case Study of The Dairy Industry): *Baltic Jurnal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 3. pp. 271-275.

ВЕРБИЦЬКА

Галина Любомирівна
galinaverbicka@ukr.net

УДК 336.743

МІНІМІЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ
МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНк.е.н., доцент, Національний
університет Львівська
політехнікаMINIMIZING THE CURRENCY RISKS OF ENTERPRISES IN THE
CONDITIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS*VERBYTSKA Halyna Liubomyrivna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University "Lviv Polytechnic"*

У статті досліджено вплив валютних ризиків на діяльність підприємств в умовах міжнародних економічних відносин. Уточнено сутність валютного ризику, визначено його джерело та головні чинники виникнення, на підставі чого удосконалено класифікацію валютних ризиків та обґрунтовано особливості їх прояву на підприємствах в умовах міжнародних економічних відносин. Розроблено комплексний метод мінімізації валютних ризиків, який дасть змогу підприємству оптимально поєднати рівень зниженого валютного ризику з витратами на його зниження та суттєво знизити величину очікуваних збитків від їх появи.

* * *

В статье исследовано влияние валютных рисков на деятельность предприятий в условиях международных экономических отношений. Уточнена суть валютного риска, определены его источник и главные факторы возникновения, на основании чего усовершенствована классификация валютных рисков и обоснованы особенности их проявления на предприятиях в условиях международных экономических отношений. Разработан комплексный метод минимизации валютных рисков, который позволит предприятию оптимально совместить уровень пониженного валютного риска с затратами на его снижение и существенно снизит величину ожидаемых убытков от их появления.

* * *

Introduction. Activities of economic entities in the context of international economic relations proceeds under the influence of currency risks. In Ukraine, the problem of minimizing currency risks of enterprises was particularly acute after a significant devaluation of the UAH in 2014-2016. Such fluctuations of the exchange rate are negatively reflected in the financial results of enterprises due to a lack of expected revenues. So, importing raw materials and materials, the company loses from the increase of the exchange rate of the corresponding foreign currency in relation to the national currency. The decrease of this course determines the financial losses of an enterprise when exporting finished goods. Therefore, there is an objective need to build an effective system for minimizing foreign exchange risks of enterprises in the context of international economic relations.

Purpose. The purpose of the article is to develop theoretical, methodological and practical recommendations for minimizing the currency risks of enterprises in the conditions of international economic relations.

Results. The study of the influence of currency risks on the activity of enterprises in the conditions of international economic relations is fulfilled. The essence of currency risk is specified, its source and main factors of appearance are determined, on the basis of which the classification of currency risks is improved and the peculiarities of their manifestation at the enterprises in the conditions of international economic relations are substantiated. It is substantiated that currency risk in the conditions of international economic relations is an inevitable phenomenon. And even if the company is not a direct exporter or importer, total dollarization of the domestic economy leads to a permanent appearance of currency risks. Therefore, an enterprise needs to learn how to minimize the impact of currency risks on its activities. The complex method of currency risk minimization is developed that will enable the company to optimally combine the level of reduced currency risk with costs for its reduction and significantly reduce the amount of expected losses from their occurrence.

Conclusion. The research carried out has revealed that currency risks are unchanged satellites of enterprises in the conditions of international economic relations. Foreign exchange risk does not always mean loss, it is for the enterprise to risk it - it will mostly be able to obtain additional profits in the conditions of international economic relations and intense competition. It is important for the company to learn how to minimize risks. The proposed sequence of minimization of foreign exchange risks of enterprises in the conditions of international economic relations will allow us to systematically approach the problem at the decision-making stage and achieve the optimal correlation between the expected losses from the onset of identified currency risks and the cost of the measure to reduce them.

Ключові слова: валютний ризик, обмінний курс, міжнародні економічні відносини, невизначеність, мінімізація валютних ризиків

Ключевые слова: валютный риск, обменный курс, международные экономические отношения, неопределенность, минимизация валютных рисков

Keywords: currency risk, exchange rate, international economic relations, uncertainty, minimization of currency risks

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діяльність суб'єктів господарювання в умовах міжнародних економічних відносин протікає під впливом валютних ризиків. В Україні проблема мінімізації валютних ризиків підприємств постала

особливо гостро після значної девальвації гривні у 2014-2016 рр. Так, якщо курс НБУ на 01.01.2014 р. становив 7,9930 грн. за 1 дол. США, то на 01.01.2019 р. – 27,6883 грн. за 1 дол. США [7]. Тобто за останні чотири роки гривня знецінилася майже в 3,5 рази. Такі коливання валютного курсу негативно відобра-

жаються на фінансових результатах підприємств через недоотримання очікуваних доходів. Так, імпортуючи сировину і матеріали, підприємство програє від підвищення обмінного курсу відповідної іноземної валюти відносно національної. Зниження ж цього курсу визначає фінансові втрати підприємства при експорті готової продукції. Тому існує об'єктивна необхідність у побудові дієвої системи мінімізації валютних ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням проблеми мінімізації валютних ризиків підприємств займалося багато науковців, зокрема: І.І. Вербіцька [2], В.В. Ксендзук [4], Т.М. Мельник [5], Г.О. Минкіна [6], К.І. Павлова [8], О.О. Українська [10], Ю.О. Швець [11] та ін. У своїх працях вчені досліджували вплив валютних ризиків на діяльність підприємства, розглядали методи управління валютними ризиками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Незважаючи на велику кількість праць проблема розроблення дієвого механізму мінімізації валютних ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин є досі не вирішеною.

МЕТА СТАТТІ полягає у теоретичному узагальненні сутності та видів валютних ризиків та розробленні комплексного методу мінімізації валютних ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах постійного коливання курсу національної валюти діяльність будь-якого підприємства обтяжена валютними ризиками. Для вітчизняних підприємств характерною особливістю є здійснення усіх експортно-імпортних операцій переважно у двох іноземних валютах – євро та доларі. Через це виникає певна залежність фінансового результату підприємств від зміни курсів цих валют, які можуть призвести до появи валютних ризиків.

Поява валютного ризику веде до підвищення рівня боргів, відсоткових платежів за борговими зобов'язаннями, зростання вартості матеріалів та комплектуючих, які включені у кінцеву ціну товарів та послуг, зменшення обсягу оборотного капіталу та, як наслідок, до погіршення конкурентоспроможності підприємства [8, с. 400].

В економічній літературі зустрічаються різні підходи стосовно трактування поняття валютний ризик. Так, Бланк І.А. вважає, що валютний ризик характерний для підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність і проявляється у недоотриманні передбачених доходів у результаті безпосереднього впливу змін обмінного курсу іноземної валюти, яка використовується у зовнішньоекономічних операціях підприємства, на очікувані грошові потоки від цих операцій [1, с. 24].

Г.О. Минкіна під валютним ризиком розуміє ймовірність фінансових втрат внаслідок зміни курсу валют, який може виникнути в період між укладанням контракту і фактичним проведенням розрахунків за

ним. Розрізняють валютні ризики для імпортера (підвищення курсу іноземної валюти між датою підтвердження замовлення і днем платежу) й експортера (падіння курсу іноземної валюти з моменту отримання чи підтвердження замовлення до отримання платежу і під час переговорів) [6, с. 180].

На думку В.В. Ксендзук валютні ризики характеризуються зміною курсу іноземної валюти відносно національної [4, с. 146]. Українські вчені Т.М. Мельник та О.В. Генералов дійшли до висновку, що джерелом ризиків є невизначеність курсу, яка призводить до втрат через зміни курсу при здійсненні зовнішньоторговельних операцій [5, с. 22].

Отже, практично всі вчені пов'язують появу валютного ризику із невизначеністю стосовно майбутнього курсу валют. Хочемо наголосити, що зміна валютного курсу не завжди призводить до втрат, тому досить часто валютний ризик може принести і додаткові вигоди підприємству при встановленні сприятливого для нього курсу на момент розрахунку за експортними чи імпортними операціями. Проте на наш погляд трактування валютного ризику тільки з позиції зміни курсу валют є дещо обмеженим, оскільки валютний ризик може з'явитися при зміні державного валютного регулювання як у власній країні, так і в країні контрагента, а також при отриманні валютного кредиту через зміну курсу валюти чи відсоткової ставки, при внесенні валютних коштів на банківський депозит, через труднощі з його поверненням в кінці визначеного періоду, в зв'язку з нестабільністю банківської системи, або через обмеження стосовно отримання готівкових коштів в іноземній валюті з поточних та депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати.

Дослідження економічної літератури [9, с. 315; 2, с. 290; 4, с. 145; 5, с. 23; 10, с. 104] дозволило виявити, що на даний момент немає єдиної класифікації валютних ризиків, одні вчені класифікують різні його види за певними ознаками, інші – виділяють декілька його видів, безвідносно до класифікаційних ознак. Проте в економічних колах найбільш поширеною є класифікація валютного ризику, яку запропонував Шапіро [12, с. 332–333]. Він поділяє валютні ризики на три види: трансакційний (позиційний, операційний або ризик угоди; трансляційний (консолідований або ризик об'єднання); економічний (ринковий).

Трансакційний ризик – це ризик фінансових втрат за торгівельними операціями, які можуть виникнути через зміну валютного курсу. Експортер, який одержує іноземну валюту за проданий товар, програє від зниження курсу іноземної валюти відносно національної, тоді як імпортер, що здійснює оплату в іноземній валюті, програє від підвищення курсу іноземної валюти по відношенню до національної.

Трансляційний ризик визначає вплив зміни валютних курсів на бухгалтерську вартість підприємства. Його джерелом є можливість невідповідності між активами і пасивами, вираженими у валютах різних країн. Материнська компанія схильна до ризику втрат від зміни курсу валюти, з якою працює її філія, на всю суму чистих активів філії. Вважається, що балансовий ризик виникає, коли існує дисбаланс між активами і пасивами, вираженими в іноземній валюті. Материнська компанія схильна до ризику тією мірою,

якою чисті активи філії не збалансовані пасивами.

Економічний ризик розглядається як імовірність несприятливого впливу змін обмінного курсу на економічне становище компанії, наприклад, на ймовірність зменшення обсягу товарообігу або зміни цін компанії на фактори виробництва і готову продукцію порівняно з іншими цінами на внутрішньому ринку.

На нашу думку доцільно ще виділити такі три види валютного ризику, як (рис. 1):

- ризик країн, який пов'язаний зі зміною політичної чи економічної ситуації в певній країні, та, як наслідок, внесенням суттєвих коректив у державне валютне регулювання, що може призвести до обме-

ження ввозу чи вивозу валюти, зростання вимог стосовно обов'язкового продажу валюти експортерами, скорочення граничних термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями тощо;

- валютно-кредитний, може настати для підприємств, які є позичальниками валюти в комерційних банках через зміну валютного курсу чи відсоткової ставки за валютним кредитом;

- валютно-депозитний ризик – виникає при труднощах при поверненні вкладених коштів в іноземній валюті на дату закінчення угоди або при бананні розірвати її достроково.

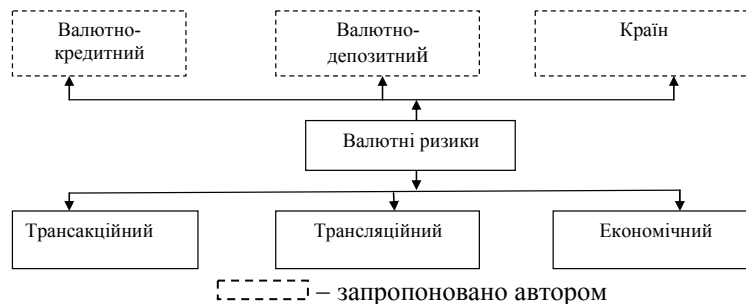

Рис. 1. Види валютних ризиків підприємств

Поява валютного ризику зумовлена невизначеністю зовнішнього середовища. Під невизначеністю пропонуємо розуміти неможливість отримання достовірної інформації для точної оцінки ймовірності появи валютного ризику. Як правило, підприємство не володіє точною інформацією стосовно можливих коливань валютного курсу в майбутньому, не завжди можна наперед передбачити зміни у державному валютному регулюванні, зниження рівня ліквідності банку в якому підприємство отримало валютний кредит чи тримає валютний депозит.

Валютний ризик в умовах міжнародних економічних відносин є явищем неминучим. Проте підприємствам практично неможливо відмовитися від експортно-імпортової діяльності. І навіть, якщо підприємство не є безпосереднім експортером чи імпортером, тотальна

доларизація вітчизняної економіки зумовлює постійну появу валютних ризиків. Тому підприємству необхідно навчитися мінімізувати вплив валютних ризиків на його діяльність.

Основою для мінімізації ризику є результати його оцінювання. Оцінка валютних ризиків необхідна для того, щоб прийняти ефективні рішення у діяльності підприємств в умовах міжнародних економічних відносин. Для оцінки ризиків застосовується якісний та кількісний аналіз. Якісний аналіз дає змогу виявити чинники ризику та ідентифікувати види валютних ризиків, появу яких можуть зумовити визначені чинники ризику. Кількісний аналіз валютних ризиків дає можливість визначити ймовірність їх появи та надати їм числового вираження. Характеристика методів кількісної оцінки валютних ризиків наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика методів кількісної оцінки валютних ризиків в умовах міжнародних економічних відносин

Метод	Характеристика
Статистичний	Визначає рівень валютного ризику за допомогою аналізування статистичної інформації стосовно діяльності підприємства в умовах міжнародних економічних відносин
Експертний	Рівень валютного ризику визначається експертами
Розрахунково-аналітичний	Передбачає використання прикладних математичних моделей під час оцінювання валютного ризику
Доцільності витрат	Визначається доцільність витрат по кожному напрямку діяльності підприємства в умовах міжнародних економічних відносин
Аналогій	Використовується інформація стосовно появи валютних ризиків по аналогічних напрямках діяльності
Сценаріїв	Передбачає прогнозування появи валютного ризику та рівня втрат до яких він може призвести за трьома сценаріями: найбільш можливим, оптимістичним та песимістичним.

Кількісна оцінка ризику завершується визначенням величини можливих фінансових втрат, до яких може призвести його поява. Традиційно оцінка втрат проводиться за допомогою методології VaR (або Value at Risk, що в перекладі з англійської означає «ризикова вартість»). Показник VaR характеризує максимально можливий розмір втрат по відкритій валютній позиції компанії протягом якогось періоду часу із заданим

ступенем вірогідності (як правило 95 % або 99 %) [10, с. 107].

Для того щоб знизити можливі втрати, підприємству в умовах міжнародних економічних відносин необхідно навчитися знижувати валютні ризики. В економічній літературі існує багато різноманітних способів мінімізації валютних ризиків [2, с. 293; 4, с. 147; 5, с. 25], зокрема: страхування, диверсифікація, лімі-

тування, розподіл ризику, самострахування, передача ризику, створення резервів, пошук додаткової інформації тощо.

Серед найбільш відомих інструментів страхування від зміни валютного курсу можна назвати: валютні застереження (прямі, непрямі і мультивалютні); хеджування; валютний арбітраж. Валютні застереження – є дешевим і зручним інструментом, котрий перекладає збитки на контрагента. Однак, застереження неможливо застосувати при небажанні партнера прийняти на себе збитки. Хеджування і валютний арбітраж пов'язані із застосуванням опціонів і ф'ючерсів. Хеджування – це операція по застосуванню опціону і / або ф'ючерсу, а валютний арбітраж включає в себе, окрім операції хеджування, ще й банківські депозитні операції [2, с. 293].

Незважаючи на розмаїття методів мінімізації валютного ризику, підприємства не завжди їх використовують через потребу у понесенні додаткових витрат на їх реалізацію. Оскільки валютний ризик – явище ймовірне, яке може настати і не настати, може призвести до втрат або навпаки до зиску, то підприємствам необхідно навчитися ефективно його знижувати. Нами запропоновано послідовність мінімізації валютного ризику підприємств, яка складається з таких етапів: розробка альтернативних рішень; визначення факторів валютних ризиків, які можуть мати місце у процесі реалізації управлінського рішення; ідентифікація валютних ризиків, які можуть з'явитися у процесі реалізації управлінського рішення; визначення можливого рівня валютних ризиків до якого може призвести реалізація управлінського рішення; вибір методів зниження ідентифікованих валютних ризиків; оцінювання результатів після реалізації управлінського рішення, шляхом порівняння витрат на зниження валютних ризиків з із збитками, яким вдалося запобігти.

Отже, одним з найважливіших етапів запропованої нами послідовності мінімізації валютного ризику підприємств в умовах міжнародних економічних відносин є вибір методів зниження ідентифікованих валютних ризиків. Оскільки методи зниження валютного ризику відрізняються за витратами на їх реалізацію, тому підприємству важливо на цьому етапі порівняти величину очікуваних втрат від настання ідентифікованого валютного ризику з витратами на захід для його зниження.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження дозволило виявити, що валютні ризики є незмінними супутниками підприємств в умовах міжнародних економічних відносин. Валютний ризик не завжди означає втрати, ризикувати для підприємства – це здебільшого мати можливість отримати додаткові прибутки в умовах міжнародних економічних відносин та гострої конкуренції. Проте перш, ніж йти на ризик, необхідно виконати його оцінку якісним та кількісним способом з метою ідентифікації можливих видів валютних ризиків, з якими може стикнутися підприємство, та визначення ймовірності настання ризиків і величини можливих втрат до яких може призвести їх поява.

Для підприємства важливо навчитися мінімізувати ризики. На сьогоднішній день в економічній літературі існує досить багато різних методів зниження ва-

лютних ризиків. Проте жоден з них не буде ефективним при автономному використанні без детального аналізування можливої появи конкретних валютних ризиків, їх впливу на діяльність підприємства. Запропонована нами послідовність мінімізації валютних ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин дасть змогу системно підійти до вирішення проблеми ще на етапі прийняття рішення та досягти оптимального співвідношення між очікуваними втратами від настання ідентифікованих валютних ризиків з витратами на захід для їх зниження.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямку є побудова анти ризикової стратегії підприємства в умовах міжнародних економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками. К.: Ника-Центр, 2005. 600с.
2. Вербицька І.І. Мінімізація валютних ризиків вітчизняних підприємств. Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 289-294.
3. Данкевич А.Є., Ткачук Г.Ю. Теоретична сутність ризиків, небезпек та загроз у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства. Економічний вісник університету. 2018. № 38. С. 118-124.
4. Ксендзук В.В. Методи управління валютними ризиками в зовнішній торгівлі. Вісник ЖДТУ. 2016. № 1. С. 142-150.
5. Мельник Т.М., Генералов О.В. Ф'ючерсний контракт: інструмент мінімізації валютних ризиків зовнішньоекономічної діяльності. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 6. С. 21-31.
6. Минкина Г.О. Развитие страхования финансово-кредитных рисков в Украине. Научные работы Полтавской державной академии. 2013. № 2. Т. 2. С. 178-184.
7. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Павлова К.І., Рудняєва К.О. Аналіз впливу валютних ризиків на економічні результати підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 7. С. 400-405.
9. Попова І.В., Нікель М.І. Валютні ризики в контексті сучасних реалій. Збірник наукових праць. Серія "Облік і фінанси". Луцьк: Луцький національний технічний університет. 2012. Вип. 9 (33). Ч. 4. С. 312-321.
10. Українська О.О. Оцінка валютної позиції підприємства. Бізнес Інформ. 2012. № 7. С. 104-108.
11. Швець Ю.О. Ризики в діяльності промислових підприємств: види, методи оцінки та заходи подолання ризику. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 131-135.
12. Shapiro Alan C. Multinational financial management. 8th edition. Published by John Wiley and Son, Inc., 2006. 768 p.

References

1. Blank I.A. Financial risk management, Kyiv: Nika-Tsentr, 2005. 600 p. (in Ukrainian)
2. Verbitska I.I. Minimization of currency risks of domestic enterprises. Innovative economy, 2013. № 8. pp. 289-294. (in Ukrainian)
3. Dankevych A.Ye., Tkachuk H.Yu. Theoretical essence of risks, dangers and threats in the context of providing economic security of the enterprise. Economic Herald of the University, 2018. № 38. pp. 118-124. (in Ukrainian)
4. Ksendzuk V.V. Methods of managing foreign exchange risks in foreign trade. Herald of ZhdTU. 2016. № 1. pp. 142-150. (in Ukrainian)
5. Melnyk T.M., Heneralov O.V. Futures contract: a tool for minimizing foreign exchange risks of foreign economic activity. Foreign Trade: Economics, Finances, Law, 2018. № 6. pp. 21-31. (in Ukrainian)

6. Mynkina H.O. Development of insurance of financial and credit risks in Ukraine. *Scientific works of the Poltava State Academy*, 2013. № 2. Vol 2. pp. 178-184. (in Ukrainian)
7. Official online representation of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua>. (in Ukrainian)
8. Pavlova K.I., Rudniaieva K.O. Analysis of the impact of currency risks on the economic results of the enterprise. *Global and national problems of the economy*, 2017. Issue 7. pp. 400-405. (in Ukrainian)
9. Popova I.V., Nikel M.I. Currency risks in the context of modern realities. *Collection of scientific works. Series "Accounting and Finance"*. Lutsk: Lutsk National Technical University, 2012. Issue 9. Part 4. pp. 312-321. (in Ukrainian)
10. Ukrainka O.O. Estimation of the currency position of the enterprise. *Business Inform*, 2012. № 7. pp. 104-108. (in Ukrainian)
11. Shvets Yu.O. Risks in the activities of industrial enterprises: types, methods of valuation and measures to overcome the risk. *Scientific herald of Uzhhorod National University. Series "International economic relations and world economy"*, 2018. Issue 17. Part 2. pp. 131-135. (in Ukrainian)
12. Shapiro Alan C. *Multinational financial management*. 8th edition. Published by John Wiley and Son, Inc., 2006. 768 p.

ЗАХІДНА

Оксана Романівна
oksana.zaxidna@gmail.com

КРАВЦОВА

Ольга Вікторівна

НАЗАР

Наталія Володимирівна

к.е.н., доцент, Львівський
національний університет імені
Івана Франкамагістрант, Львівський національний
університет імені Івана Франкамагістрант, Львівський національний
університет імені Івана Франка

УДК 336.143

ВПЛИВ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІTHE INFLUENCE OF BUDGET SECURITY ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE AT
THE MODERN STAGE*ZAKHIDNA Oksana Romanivna – PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National University after Ivan Franko**KRAVTSOVA Olha Viktorivna – graduate student, Lviv National University after Ivan Franko**NAZAR Nataliia Volodymyrivna – graduate student, Lviv National University after Ivan Franko*

У статті розглянуто взаємозв'язок та вплив бюджетної безпеки на економіку України. Визначено її основні складові. У розрізі індикаторів бюджетної безпеки проаналізовано її стан, встановлено загрози, ризики та чинники, що здійснюють на неї негативний вплив. Показано, що для підвищення рівня бюджетної безпеки України доцільно забезпечити ефективне використання бюджетних коштів, що, своєю чергою, дасть змогу підвищити платоспроможність країни; сприятиме збалансуванню доходів та видатків державного і місцевих бюджетів; покращить ефективність реалізації соціальної політики та забезпечить раціональну видаткову політику задля посилення обороноздатності нашої країни.

* * *

В статье рассмотрена взаимосвязь и влияние бюджетной безопасности на экономику Украины. Определены ее основные составляющие. В разрезе индикаторов бюджетной безопасности проанализированы ее состояние, установлены угрозы, риски и факторы, осуществляющих на нее негативное влияние. Указано, что для повышения уровня бюджетной безопасности Украины целесообразно обеспечить эффективное использование бюджетных средств, что, в свою очередь, позволит повысить платежеспособность страны; способствовать сбалансированию доходов и расходов государственного и местных бюджетов; улучшить эффективность реализации социальной политики и обеспечить рациональную расходную политику для усиления обороноспособности нашей страны.

* * *

Introduction. Budget indicators are key in determining the overall state of national security, while increasing incomes and implementing effective expenditures is an indicator of its overall development. Budget security as an important factor in the socio-economic development of the state is a peculiar indicator of the effectiveness of the state budget policy. In order to meet public needs and fulfill the functions entrusted to the state, it is necessary to create centralized and decentralized money funds, since a significant part of national income is redistributed through the budget. That is why the issue of building an effective budget security system of the state is important.

Purpose. To investigate the essence of budgetary security and its impact on the budget system of the country in the presence of real and potential threats.

Results. The current state of the budget system of Ukraine was shaped by a number of destructive external and internal challenges that exacerbated the issue of ensuring budgetary security. Rational management of debt resources and a holistic budget deficit management system are the main tasks for ensuring an effective system of budgetary security of the state. The main threats posing a destructive impact on the state budget security include: excessive tax burden, inefficiency of the tax system, tax evasion; ineffective control over expenditures of budget funds and their uneven distribution, since a significant part is consumed rather than directed towards development; untimely adoption of the budget and reports on its implementation.

Conclusion. Thus, fiscal security is an important priority of the development of the budget system of Ukraine, therefore, effective measures should be taken to increase the level of fiscal security in Ukraine. It is budgetary security that ensures the efficient use of budget funds and solvency of the country when balancing revenues and expenditures, implementing social policy, maintaining public administration, providing national defense and security. The formation of a stable fiscal policy and an effective model of public finance management is a key to stabilizing the dynamics of socio-economic development and ensuring budgetary security of the state.

Ключові слова: бюджетна безпека держави, доходи, бюджетна система, державний бюджет, ризики бюджетної безпеки, державний борг

Ключевые слова: бюджетная безопасность государства, доходы, бюджетная система, государственный бюджет, риски бюджетной безопасности, государственный долг

Keywords: budget security of the state, incomes, budget system, state budget, risks of budgetary security, state debt

ВСТУП

Бюджетні показники є ключовими при визначенні загального стану національної безпеки держави, а збільшення доходів та здійснення ефективних видатків є показником її загального розвитку. Бюджетна безпека як важливий фактор соціально-економічного розвитку держави є своєрідним індикатором ефективності бюджетної політики держави.

Для забезпечення суспільних потреб та виконання покладених на державу функцій, необхідно створювати централізовані і децентралізовані грошові фонди, оскільки через бюджет перерозподіляється значна частина національного доходу. Саме тому важливим є питання про побудову ефективної системи забезпечення бюджетної безпеки держави.

Дослідженням проблематики бюджетної безпеки займались такі вчені, як С. Юрій, О. Барановський, М. Безуглов, С. Глазьев, А. Городецький, Б. Кишакевич, С. Савицька, В. Соловйов, А. Сухоруков, В. Федосов. Однак, незважаючи на вагомий внесок наукових праць зазначених дослідників, певне коло питань концептуального та методологічного характеру залишається недостатньо дослідженим, зокрема не сформовано комплексу заходів, які б забезпечили зміцнення бюджетної безпеки України в сучасних умовах.

МЕТА РОБОТИ – дослідити сутність бюджетної безпеки та її впливу на бюджетну систему країни в умовах наявності реальних та потенційних загроз.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною і методологічною основою статті виступають наукові праці у фінансовій сфері, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні дослідження використані методи діалектичного аналізу та синтезу, логічний і історичний підходи, а також, методи логічного узагальнення, порівняння та формалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під бюджетною безпекою розуміють процес розробки, прийняття і моніторингу виконання бюджету з урахуванням стану економіки та наявності реальних і потенційних загроз, забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів.

Бюджетна безпека є складовою частиною такого комплексного явища як фінансова безпека, а бюджет є необхідним елементом її забезпечення. Варто зазначити, що відносна бюджетна безпека охоплює три стани бюджетного процесу: стан кризи, стан стабілізації та стан розвитку [1]:

- стан кризи передбачає здатність мінімізувати втрати (як наявні, так і можливі), можливість подолати кризові явища та ефективно використовувати наявний механізм для виходу із кризи;

- стан стабілізації, за якого реалізація бюджетних інтересів здійснюється в умовах перманентного зменшення реальних загроз, прогнозування і попередження потенціальних загроз, досягнення мінімально достатньої ефективності функціонування бюджетної системи, формування та розвиток стабілізаторів;

- стан розвитку зумовлюється повноцінною реалізацією інтересів бюджетної сфери в умовах мінімального впливу реальних і своєчасного попередження можливих загроз, а також досягненням максимальної ефективності функціонування усіх елементів бюджетної системи, здатних протистояти наявним загрозам.

Основними чинниками формування бюджетної безпеки держави виступають:

- організаційно-правові: рівень професіоналізму та ретельність розроблення бюджету; ступінь досконалості системи бухгалтерського обліку при виконанні бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ; своєчасність прийняття рішень стосовно бюджетно-податкового регулювання; ступінь узгодження фінансово-економічних інтересів різних верств населення;

- фінансово-економічні: обсяг бюджету та ступінь його збалансованості; масштаби бюджетного фінансування; наявність чи відсутність бюджетних резервів; чисельність податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету; надання відтермінувань за платежами до державного та місцевого бюджетів [2].

До основних загроз, що здійснюють деструктивний вплив на бюджетну безпеку держави, можна віднести такі: надмірне податкове навантаження, неефективність податкової системи, ухилення від сплати платників; неефективний контроль за видатками бюджетних коштів та нерівномірний їх розподіл, оскільки значна частина споживається, а не спрямовується на розвиток; несвоєчасне прийняття бюджету та звітів про його виконання.

Бюджетна безпека характеризує фінансові умови, виражені у обсягах бюджетних ресурсів і принципах їх формування та розподілу, за яких забезпечується здатність держави й суспільства до самозбереження і розвитку. Змістовно це поняття виявляється у співвідношенні бюджетних коштів і сумарних потреб реципієнтів таких ресурсів. За формою прояву бюджетна безпека виявляється у системі оцінок, що характеризують її рівень у динаміці й відносно оптимального значення індикаторів [3, с. 276].

Сучасний стан бюджетної системи України сформувався під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, які загострили питання забезпечення бюджетної безпеки. Раціональне управління борговими ресурсами та цілісна система управління дефіцитом бюджету є основним завданням для забезпечення ефективної системи бюджетної безпеки держави. Безпечним вважається зовнішній державний борг за умови, що не перевищує 60 % ВВП (згідно з Бюджетним кодексом України) та 71 % ВВП (за даними МВФ). Державний борг України станом на 31.12.2018 р. становив 2 168 627 млн грн. Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП у 2016 р. – 81,0 % (це найвище значення за період незалежності України), у 2017 р. – 71,8%, у 2018 р. – 60,9 % (рис. 1).

Аналізуючи складові елементи бюджетної безпеки за 2014-2018 рр., спостерігаємо небезпечний стан її основних показників, що знаходяться в зоні ризику. Результати оцінки стану бюджетної безпеки України за 2014-2018 рр. наведено у табл. 1.

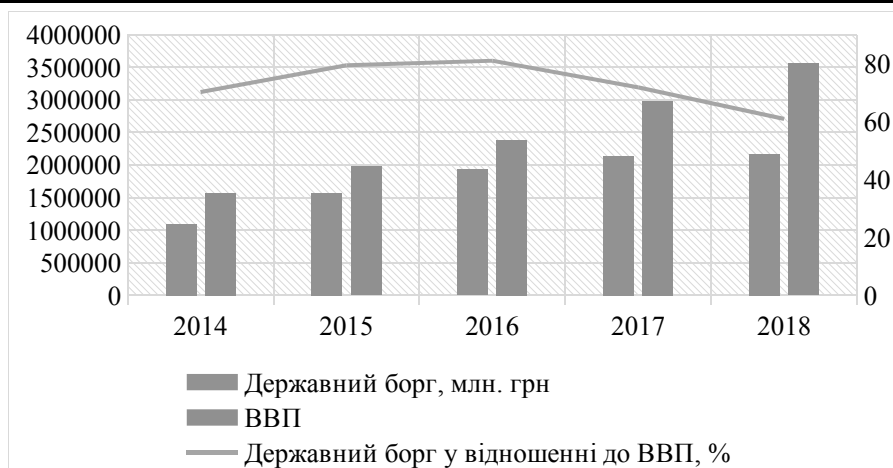

Рис. 1. Динаміка державного боргу України [розроблено авторами за даними [4]]

Таблиця 1

Динаміка індикаторів бюджетної безпеки України [розроблено авторами за даними [4,5,6]]

Індикатор	Роки					Порогове значення
	2014	2015	2016	2017	2018	
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	4,98	2,28	2,94	1,6	1,66	3%
Рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України, %	28,3	32,9	33,5	34,2	34,4	30%
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП %	70,2	79,4	81,0	71,8	60,9	60

За аналізований період індикатори бюджетної безпеки мали різноспрямовані тенденції: вони знаходилися як у межах задовільного значення, так і перевищували граничне задовільне значення індикатора, переходячи у зону небезпеки.

Зміна значень індикатора відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП свідчить про позитивні результати у сфері управління бюджетним дефіцитом завдяки заходам бюджетної консолідації 2015 р., після загострення проблем 2014 р., коли відбувалось нарощування дефіцитної незбалансованості до небезпечного рівня. Це вимагало вжиття заходів стосовно її подолання, у тому числі через формування оптимальної структури видатків бюджету, створення дієвої системи контролю за раціональним і ефективним використання бюджетних коштів.

Єдиним показником, який за аналізований період перебував на межі переходу в небезпечну зону, є рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Проте це свідчить про наявність численних проблем у фінансовій сфері, які накопичилися протягом років і мають системний характер, призводять до зниження стимулюючої та соціальної функції податкової системи. Визначальними показниками є не стільки рівень перерозподілу, скільки структура фінансових вилучень.

Проаналізовані індикатори свідчать про недостатню стійкість державних фінансів та, як наслідок, загрози фінансовій безпеці. Основними ризиками, що можуть негативно вплинути на бюджетну безпеку держави у 2019 р. є:

- відсутність фінансової підтримки від міжнародних інституцій, що може значно ускладнити рефінансування понад 6,1 млрд. дол. США державного боргу в іноземній валюті з терміном погашення у 2019 р.;

- значне навантаження за борговими платежами,

що припадає на 2019 р. внаслідок необхідності погашення державного зовнішнього боргу перед Міжнародним валютним фондом та за частиною облігацій зовнішньої державної позики 2014-2016 рр. випусків;

- ризик зміни тенденції стосовно рівня попиту на світових ринках капіталу на державні цінні папери країн, що розвиваються;

- у разі дострокового припинення програм Міжнародного валютного фонду можливе суттєве зростання вартості державних запозичень на зовнішніх ринках капіталу і зменшення попиту на ОВДП на внутрішньому ринку капіталу;

- потенційний ризик, пов'язаний із збільшенням обсягу державного боргу, зумовлений необхідністю державної підтримки банківської системи шляхом капіталізації державних банків та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

- недовиконання плану приватизації у 2019 р. матиме ризики зростання обсягу державних запозичень, здійснених з метою заміщення недовідходжень від приватизації, і, як наслідок, обсягу державного боргу та вартості його обслуговування.

При формуванні бюджетної безпеки, держава повинна дотримуватися таких основних умов:

- врахування попереднього досвіду фінансового і бюджетного розвитку, особливостей внутрішнього та міжнародного становища;

- вивчення досвіду інших країн;

- урахування вимог усіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства;

- реалізація заходів бюджетної політики та політики у галузі фінансів, ціноутворення.

ВИСНОВКИ

Отже, бюджетна безпека є важливим пріоритетом

розвитку бюджетної системи України, тому необхідно здійснювати дієві заходи, що забезпечать підвищення рівня бюджетної безпеки України. Саме бюджетна безпека забезпечує ефективне використання бюджетних коштів та платоспроможність країни під час збалансування доходів та видатків, реалізації соціальної політики, утримання органів державного управління, забезпечення національної оборони та безпеки. Формування стабільної бюджетної політики та ефективної моделі управління державними фінансами є запорукою стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку та забезпечення бюджетної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Криленко В.І. Бюджетні питання економічної безпеки держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 96–104.
2. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 3 (42). С. 17–23.
3. Колісник О.Я. Економічна природа бюджетної безпеки держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Економіка»*. 2011. №16. С. 369–377.

- URL: <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/> (дата звернення 28.03.2019).
4. МінФін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>.
 5. МінФін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.
 6. Ціна держави. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>.

References

1. Krylenko V.I. Budget issues of economic security of the state. *Actual problems of the economy*. 2014. № 1. pp. 96-104. (in Ukrainian)
2. Lutsyk-Dubova T. Management of budgetary security of Ukraine. *Galician Economic Herald*. 2013. №. 3 (42). pp. 17-23. (in Ukrainian)
3. Kolisnyk O.Ya. The Economic Nature of Budget Security of the State. *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy*. 2011. № 16. pp. 369-377. URL: <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/> (in Ukrainian)
4. Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/en/finance/debtgov/>. (in Ukrainian)
5. Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/en/finance/budget/gov/> (in Ukrainian).
6. Price of the state. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>. (in Ukrainian)

КОЛОМІЄЦЬ

Вікторія Миколаївна
vik2005vik@meta.ua

УДК 330.3:331.101.262

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ СПРИЯННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ТЕОРІЯ, ФАКТИ, ЦИФРИINSTITUTIONAL PROMOTES AND RESTRICTIONS ON HUMAN
CAPITAL DEVELOPMENT: THEORY, FACTS, FIGURESк.е.н., доцент, Дніпровський
національний університет
залізничного транспорту ім.
академіка В. Лазаряна**KOLOMIETS Viktoriia Mykolaivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro National University of Railway Transport after academician V. Lazaryan

На відміну від розгляду традиційних факторів впливу на розвиток людського капіталу у дослідженні наведена дія інституціонального середовища. Доповнено склад факторів впливу на людський капітал новими інституціональними, які ґрунтовним чином спрямовують розвиток людського капіталу: сприяють або обмежують. Виокремлено інституціональні фактори. Аналіз виявив неоднозначність інституціональних впливів та обмежень. Запропоновані визначальні напрями розвитку людського капіталу національної економіки з урахуванням інституціоналізації.

* * *

В отличие от рассмотрения традиционных факторов влияния на развитие человеческого капитала в исследовании приведено действие институциональной среды. Дополнен состав факторов влияния на человеческий капитал новыми институциональными, которые существенным образом направляют развитие человеческого капитала: способствуют или ограничивают. Выделены институциональные факторы. Анализ выявил неоднозначность институциональных воздействий и ограничений. Предложены определяющие направления развития человеческого капитала национальной экономики с учетом институционализации.

* * *

Introduction. Human capital is the greatest wealth not only in the national economy, but also at the world level. On the one hand, it is considered as a resource that provides sustainable development on the micro, macro level, in a global dimension. On the other hand, progressive states and businessmen put people at the forefront with their needs and spiritual values. The specificity of the national institutional environment creates, accordingly, individual national conditions that promote or restrict the development of human capital.

Purpose. The purpose of the work was to study the institutional impact on the development of human capital, on the basis of an analysis of institutional factors for determining the possibilities for its development in the institutional environment, development of the directions of human capital development taking into account the influence of institutional components, identifying the main problems and trends of human capital development in Ukraine.

Results. The functioning of human capital is limited by existing norms and rules, is subject to certain legislative acts, takes place within the framework of certain organizations and, thus, is institutionalized. In contrast to the consideration of traditional factors of influence on the development of human capital in the study the effect of the institutional environment. The composition of the factors influencing human capital is complemented by new institutional, which thoroughly direct the development of human capital: promote or limit. The analysis revealed ambiguity of institutional influences and interactions. A number of low indicators testify to the limited capacity of the institute of economic freedom in the state and defines certain significant constraints for the development of human capital. But there are also positive institutional factors.

Conclusion. Institutional factors are distinguished. The defining directions of development of the human capital of the national economy are proposed, taking into account institutionalization.

Ключові слова: людський капітал, національна економіка, інституціональне середовище, розвиток людського капіталу, інституціоналізація

Ключевые слова: человеческий капитал, национальная экономика, институциональная среда, развитие человеческого капитала, институционализация

Key words: human capital, national economy, institutional environment, human capital development, institutionalization

ВСТУП

Людський капітал складає найбільше багатство не тільки у масштабах національної економіки, але й на світовому рівні. Він отримав настільки велике значення,

що уваги на його дослідженні та сталому розвитку зосередили як науковці, так і провідні інституції світу. Розуміючи основоположну роль людського капіталу у отриманні соціального та економічного добробуту, країни витрачають вагомі ресурси у його розвиток.

У структурі національного капіталу високорозвинуті країни визначають частку людського капіталу на рівні 68 %, тоді як для країн з низьким рівнем життя показник складає близько 40 % [1].

Людський капітал виступає найцікавішою категорією сьогодення. З одного боку, він розглядається як ресурс, що забезпечує сталий розвиток на мікро, макро-рівні у глобальному вимірі. З іншого боку, прогресивні держави та суб'єкти господарювання на чільне місце ставлять людину з її потребами та духовними цінностями. Саме зосередження на цих питаннях сприяє у перспективі матеріальному та інтелектуальному збагаченню держави та безпосередньо самої людини.

Незважаючи на те, що в останній час підкреслюється важливість людського капіталу, виникли нові проблеми у структурі економічного та практиці трудового життя. Нові компоненти та складові людського капіталу здійснюють новітній специфічний вплив на його використання та потребують досліджень.

Трансформація усієї інституціональної системи держави викликала зміну змісту всіх її складових. Людський капітал при трактуванні його як фактору економічного зростання національної економіки потребує постійного розвитку.

Інституційні трансформації, що визначають розвиток України на даному етапі, визначають вектор змін у країні у всіх сферах. В економіці України домінують великі компанії, які прагнуть до ведення стабільного та успішного бізнесу, тому вона потенційно приваблива для іноземних інвесторів [2, с. 617]. У той же час людський капітал обмежений у своїх діях інституціональною структурою суспільства [3, с. 289]. Інституційні зміни призводять до виникнення нових і відмирання старих правил поведінки [4, с. 145] і відповідних механізмів забезпечення їх трансформації. Відбуваються також зміни структури і характеру економічних відносин у рамках діючих правил для їх учасників. Такий підхід до визначення інституційних змін враховує, що діючі правила означають не тільки появу нових установок, а й нових механізмів, які забезпечують їх дотримання суб'єктами.

Про передумови зміни моделей при трансформації економік наголошували Р. Босмен [5], Л. Рихтер [6], А. Сандараян [7] та інші.

Напрямок класичного інституціоналізму був започаткований в працях Т. Веблена, розвинутий Дж. Коммонсом, У. Мітчелом, Дж. Гелбрейтом. Засновниками сучасної теорії інституціоналізму вважаються Р. Коуз, Д. Норт. Серед вітчизняних вчених ґрунтовно дослідженням різних аспектів інституціональної теорії займаються А. Ткач, А. Чухно, В. Якубенко. Ґрунтовному вивченню людського капіталу присвятили свої роботи українські дослідники Д. Богиня, О. Брацлавська, В. Гесць, О. Грішнова, Ж. Дерій, Е. Лібанова, М. Семикіна.

Подолання системної кризи, яка вразила сучасний світ, визначення цілей і пріоритетів подальшого розвитку неможливо без врахування сучасних тенденцій, що відбуваються у загальносвітовому масштабі.

Процес формування в Україні інституціонального середовища проходить неоднозначно. Досягнуті певні позитивні результати, є значні викривлення. Дані процеси обумовлюють розвиток людського капіталу або

обмежують його функціонування. Для коректного визначення напрямів розвитку людського капіталу необхідно мати уяву про фактичний стан вищезазначених процесів. Масштабна кількість досліджень підкреслює актуальність питання.

МЕТОЮ РОБОТИ стало дослідження інституціонального впливу на розвиток людського капіталу, на підставі аналізу інституціональних факторів визначення можливостей його розвитку в інституціональному середовищі, розробка напрямів розвитку людського капіталу з урахуванням впливу інституціональних складових, виявлення основних проблем та тенденцій розвитку людського капіталу в Україні.

Основою даного дослідження стали діалектичний та комплексний підходи до наукового пізнання економічних явищ. У процесі роботи застосовувалися логічний, системно-структурний та метод узагальнення, табличний і графічний прийоми для наочного подання результатів дослідження. Методологічною базою дослідження стану процесу інституціонального сприяння та обмеження розвитку людського капіталу виступають системний аналіз, синергетика.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інституційне середовище в інституційній теорії розглядається як сукупність основних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки [8, с. 74].

За визначенням, ця категорія пов'язана з людиною і обмежує рамки її поведінки. Тісний контакт складових інституційного середовища не тільки визначає розвиток і ефективне функціонування людського капіталу, але й саме його існування обумовлено наявністю інституційного середовища. Інституційне середовище за своєю природою є природним соціальним утворенням за прикладом сім'ї на відміну від штучного (наприклад, підприємства).

Вплив інституційного середовища проявляється в якості сформованого під впливом певної інституційної системи, людського капіталу та його фактичної можливості виробляти валовий продукт і ефективно (або неефективно) використовувати для управління людським капіталом.

Функціонування людського капіталу обмежено існуючими нормами, правилами, підпорядковується визначеним законодавчим актам, відбувається в рамках певних організацій і, таким чином, інституціонально обмежено.

Дослідники зазначають негативний вплив інституціонального середовища.

В Україні з часів незалежності дотепер численні негативні фактори не сприяли позитивним змінам інституціонального середовища. Серед них основними виступають слабкість влади, політична нестабільність, недієздатна судова система, право застосування контрактних прав та низький рівень розвитку інституту права власності, що в цілому свідчить про інституціональну кризу в країні [9, с. 27].

Інші чисельні дослідники визначають позитивну динаміку України в напрямку інституціоналізації суспільства, що сприяє, у тому числі, й розвитку людського капіталу.

Визначити обмеження та сприяння інституціонального середовища на розвиток людського капіталу мож-

ливо при здійсненні аналізу фактичних об'єктивних показників.

Одним з стимулюючих інститутів формування людського капіталу є правові та позасудові норми, що визначають і захищають права власності людини.

Іншою умовою розвитку людського капіталу є наявність безлічі пов'язаних інститутів. Наприклад, таких як франшиза, тобто, набір благ, який складається з прав користування брендом, методів ведення бізнесу, товарного знаку, технологій, наданих за плату та на основі взаємних зобов'язань і оформлених відповідно до закону про охорону інтелектуальної власності.

Це зумовлює потребу у людському капіталі з новітніми знаннями, навичками, вміннями, тобто з більш високою конкурентоспроможністю, що, у свою чергу, висуває нові вимоги до такої складової людського капіталу, як освіта [10]. Оптимальні інвестиції в людський капітал залежать від різних чинників, таких як стан середовища, в якому функціонує ринок капіталу, рівень стабільності в економіці, політиці. Коли політична влада знаходиться в нестійкому положенні, накопичення людського капіталу, ймовірно, не буде оптимальним, оскільки учасники не можуть взяти на себе довгострокові зобов'язання перед суспільством, яке заслуговує на довіру.

Якщо запорукою економічного успіху є ефективні інститути [11, с. 7], то чому на цій основі не отримав достатнього розвитку весь світ, а тільки його частина?

Специфіка національного інституціонального середовища створює відповідно індивідуальні національні умови, що сприяють або обмежують розвиток людського капіталу. Тому доцільно їх виділити та розглянути вплив.

У даному дослідженні нами розглянуто ряд як традиційних, так і нових показників практики функціонування людського капіталу в Україні та інших країнах світу. Наведені показники дещо розширюють існуючий аналіз практики функціонування людського капіталу з одного боку. З іншого боку, не розглядаються показники, що звичайно характеризують людський капітал, тому що вони наведені в інших дослідженнях [12–14]. Аналітична характеристика проводилася в розрізі співставлення досягнень України та інших країн світу для розуміння місця України на світовій арені.

Спроможність та ефективність функціонування людського капіталу обумовлена внутрішньою ситуацією в країні та її позиціонуванням на зовнішніх ринках.

Вважаємо що середовище функціонування людського капіталу визначає вектори його розвитку.

Для його визначення проаналізовано індекс глобальної конкурентоспроможності країн у 2018 р.

Позиція України 83 у загальному рейтингу 140 країн світу, тобто середня. Сусідами нашої країни виявилися Аргентина (81), Домінікана (82), Македонія (84) та Шрі-Ланка (85).

Внутрішнє середовище функціонування людського капіталу описується рівнем споживчих цін (рис. 1).

Можна констатувати, що рівень споживчих цін (загальна вартість) в Україні найнижчий та складає 18-26 євро. У Франції становить 52-61 євро, Польщі, Білорусі – 25-27 євро. На жаль, рівень України обумовлений низькими доходами українського населення (рис. 2).

Середньомісячна заробітна плата в Україні підрахована Євростатом на рівні 250 євро, що у 1,6 разів нижче показника в Білорусії, 5,6 разів у Польщі і у 13,4 рази Франції.

Базовим визначенням ступеню розвинутості суспільства, його інституціоналізації вважаємо рівень економічної свободи країни, який зумовлює, стимулює, надає, скасовує можливості для функціонування людини в інституціональному середовищі.

У щорічному рейтингу країн у 2018 р. Україна посіла на 150 місці зі 180 країн світу та увійшла у групу «країн з переважно невиліною економікою» [15].

Зі 100 можливих балів Україна набрала 51,9 (рис. 3), що свідчить про значну обмеженість інституту економічної свободи у державі та визначає певні значні обмеження для розвитку людського капіталу.

При чому за останні 25 років найвищий рівень спостерігався в 2005 р. – 55,8, найнижчий – 39,3 – у 1995 р. Взагалі у країні протягом спостереженого періоду індекс економічної свободи знаходиться в означених межах.

В Україні спостерігається істотні позитивні зміни в оцінці монетарної свободи та свободи інвестування, що позитивно характеризує трансформації інституціонального середовища. Але аналітики наголошують на необхідності боротьби з корупцією, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств і вдосконаленні законодавчої бази і верховенства права [15].

Так, такі важливі інституціональні чинники, що є складовими економічної свободи, як регуляторна ефективність та обмеження уряду знаходяться достатньо низько (на рівні 45-65 балів зі 100 можливих) (рис. 4).

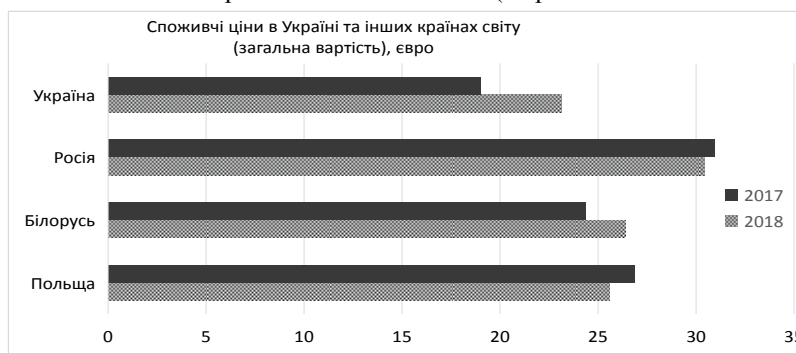

Рис. 1. Споживчі ціни на продукти харчування в Україні та інших країнах світу (загальна вартість), євро [побудовано автором на основі даних [15]]

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата в Україні та інших країнах світу, євро, та співвідношення між заробітною платою в Україні та інших країнах, рази [побудовано автором на основі даних [15]]

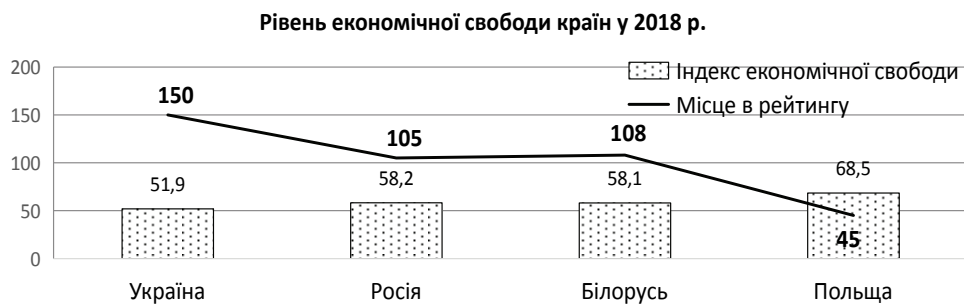

Рис. 3. Рівень економічної свободи країн в 2018 р. [побудовано автором на основі даних [15]]

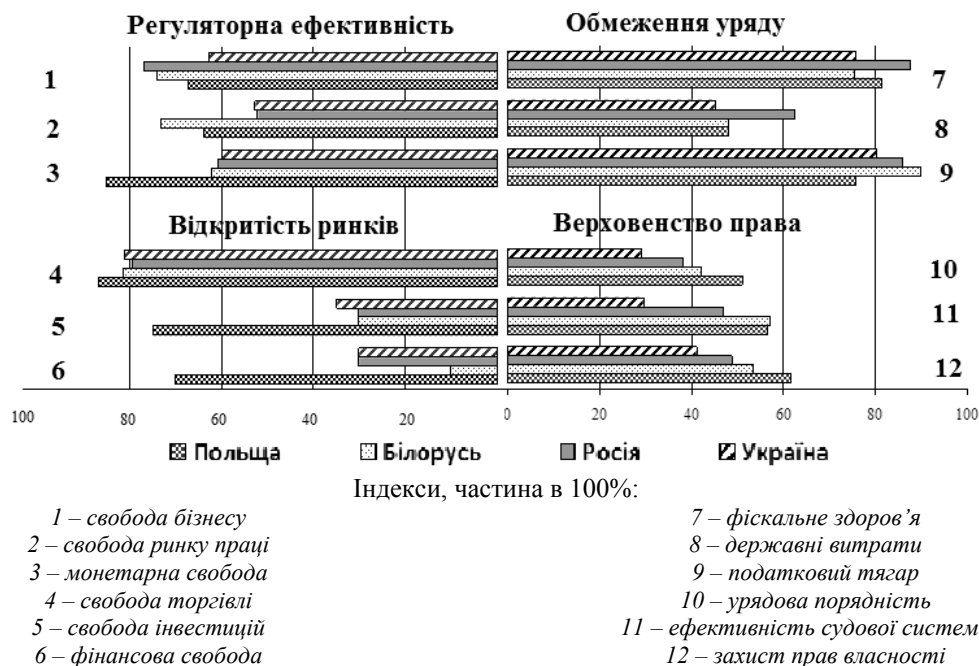

Рис. 4. 12 складових індексу економічної свободи [побудовано автором на основі даних [15]]

Проте індекси відкритості ринків, що наведені на рис. 4, – свободи торгівлі (80 балів) наближають Україну до країн Євроспільноти. Але з позицій розвитку людського капіталу, визначається двоякий ефект. З одного боку, відкритість ринків дозволяє людині реалізувати свій потенціал та можливості в глобальному масштабі.

З іншого боку, країна потерпає від трудової міграції та втрат людського капіталу. Тому стверджу-

вати про певний позитивний ефект даного інституціонального фактору важко.

Низькі складові індексу верховенства права (від 25 до 42 балів зі 100 можливих) (рис. 4) в 2018 р. та низький рівень загального індексу верховенства права в 2017 р. (51,9 бали зі 100 можливих) (рис. 5) позиціонують Україну як низькоправову державу, де правові інституції не виконують свої функції, а інститут права

стримує та обмежує а подекуди перешкоджає розвитку людського капіталу.

Провідне місце в дотриманні правових принципів традиційно займають Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Австрія, Канада, Австралія. Україна посідає 77 місце з 113 країн.

Порівняно з минулорічними даними, Україна от-

римала гірші рейтингові місця та безпосередньо гіршу індексну оцінку за критеріями, що характеризують корупцію у нашій країні, захист фундаментальних прав людини та кримінальне правосуддя [15], що підтверджує наявність інституціональних обмеження інституту права (рис. 6).

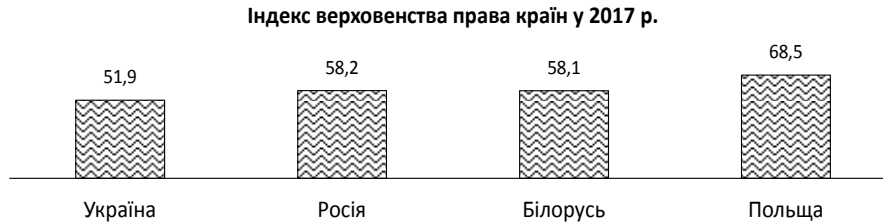

Рис. 5. Індекс верховенства права країн в 2017 р. [побудовано автором на основі даних [15]]

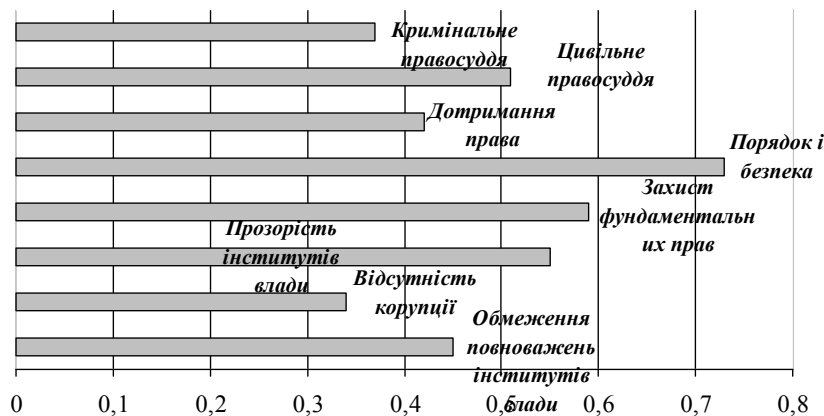

Рис. 6. Складові індексу верховенства права в Україні в 2017 р. (вагомість в одиниці) [побудовано автором на основі даних [15]]

З позитивних інституціональних факторів, потрібно відмітити покращення рівня забезпечення у країні порядку і безпеки, що визначається відповідними показниками [15]. Серед позитивних рішень влади виділяються рішучі кроки у боротьбі із корупцією, перезапуск судової системи та відчутний прогрес у відділенні політики від бізнесу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на відміну від розгляду традиційних факторів впливу (демографічних, освітньо-виховних, соціально-економічних, політичних, природно-географічних, науково-технічних, інноваційних, інших [12, с. 63]) у дослідженні розглянута впливовість інституціонального середовища на розвиток людського капіталу.

Доповнено склад факторів впливу на людський капітал новими інституціональними, які ґрунтовним чином спрямовують розвиток людського капіталу: сприяють або обмежують. Виокремлено інституціональні фактори.

Місце України у ряду європейських країн визначено за допомогою усталених показників, що показало достатньо низький рівень споживчих цін (у 1,3-2,8 рази), обумовлений нижчим в 2-13 разів рівнем заробітної плати.

Аналіз виявив неоднозначність інституціональних впливів та взаємодій. З одного боку, базовим визначенням ступеню розвинутості суспільства, його інституціоналізації визначено рівень економічної свободи країни, де Україна увійшла в групу «країн з пере-

важно невільною економікою». Такі важливі інституціональні чинники, що є складовими економічної свободи, як регуляторна ефективність та обмеження уряду знаходяться достатньо низько. Низькі складові індексу верховенства права позиціонують Україну як низькоправову державу.

Це свідчить про значну обмеженість інституту економічної свободи у державі та визначає певні значні обмеження для розвитку людського капіталу.

З іншого боку, в Україні спостерігається істотні позитивні зміни в оцінці монетарної свободи та свободи інвестування, що позитивно характеризує трансформації інституціонального середовища.

Так, індекси відкритості ринків наближають Україну до країн Євроспівки. З позитивних інституціональних факторів також потрібно відмітити покращення рівня забезпечення в країні порядку і безпеки.

Визначальними напрямками розвитку людського капіталу національної економіки повинні стати:

- зміна моделі інституціонального середовища;
- спрямування державної політики з урахуванням впливу інституціональних складових на формування та розвиток людського капіталу;

- орієнтація інституціоналізації середовища на загальнолюдські норми, європейські принципи, на інституціональні фактори, що сприяють розвитку людського капіталу, а не обмежують його.

Для реалізації вищезначених напрямів необхідно формування моделі нового інституціонального середо-

вища, що стане предметом подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

1. Всемирный банк. 2019 год. Доклад о мировом развитии 2019 "Изменение характера труда". Вашингтон, округ Колумбия: Всемирный банк. URL: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1328-3>
2. Kozłowski A., Kristofik P. Government system as a constraint to the growth of entrepreneurship in Belarus and Ukraine. *International relations 2017: current issues of world economy and politics*. 2017. pp. 614-625.
3. Kolomiets V., Golovkova L. The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3(5). pp. 289-293. URL: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>.
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 189 с.
5. Bosman R., Rogers R. *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. Harper Busines. 2010. URL: <https://www.amazon.com/Whats-Mine-Yours-Collaborative>.
6. Richter C., Kraus S., Brem A., Durst S., Giselbrecht C. Digital entrepreneurship: Innovative business models for the sharing economy. *Creativity and Innovation Management*. 2017. № 8. pp. 65-85.
7. Sundararajan A. *The Sharing Economy: the End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism*. 2016. 256 p.
8. Ткач А., Радева М., Коломієць В., Рекун І. Інституціональні трансформації економічних систем. Трансформаційні процеси в економіці: інституціональний контекст: монографія / за ред. Радевої М.М. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 61-122. URL: <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018>.
9. Шашина М.В. Тенденції змін інституціонального середовища України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 12/5. С. 26-31.
10. Ткач Т.В., Коломієць В.М., Радева М.М., Ткач А.А. Психолого-педагогічні умови формування інституціональної моделі освітнього простору особистості. Інституціональні трансформації в економіці України: монографія / за заг. ред. В.М. Коломієць Мелітополь, 2017. С. 228-244.
11. Доклад о мировом развитии 2002 года. Создание институциональных основ рыночной экономики. Всемирный банк. Москва, 2002. 240 с.
12. Брюховецька Н.Ю., Чорна Н.Ю. Управління розвитком людського капіталу підприємств: інституціональний аспект: монографія. Київ, 2015. 268 с. URL: http://iep.donetsk.ua/publish/mono/Bryukhovetska_Cherna.pdf
13. Більська О.В. Людський потенціал і оцінка складових його конструкту. Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи: зб. тез наук. робіт учасників Міжнарод. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 9-10 вересня 2016 р.) Київ, 2016. С. 21-24.
14. The Legatum Prosperity Index. URL: <http://www.prosperity.com>
15. Громадська спілка "Економічний дискусійний клуб" URL: <http://edclub.com.ua/analitika/spozhyvchi-ciny-na-osnovni-vydy-produktiv-harchuvannya-v-ukrayini-ta-okremykh-krayinah-1>

References

1. World Bank. 2019. *World Development Report 2019: The Changing Nature of Work*. Washington, DC: World Bank. URL: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1328-3>
2. Kozłowski A., Kristofik P. Government system as a constraint to the growth of entrepreneurship in Belarus and Ukraine. *International relations 2017: current issues of world economy and politics*. 2017. pp. 614-625.
3. Kolomiets V., Golovkova L. The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2017, vol. 3(5). P. 289-293. URL: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>.
4. Nort D. *Institution, institutional change and functioning of the economy*. Kyiv: Osnovy, 2000. 189 p. (in Ukrainian).
5. Bosman R., Rogers R. *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. Harper Busines, 2010. URL: <https://www.amazon.com/Whats-Mine-Yours-Collaborative>
6. Richter C., Kraus S., Brem A., Durst S., Giselbrecht C. Digital entrepreneurship: Innovative business models for the sharing economy. *Creativity and Innovation Management*. 2017. № 8. pp. 65-85.
7. Sundararajan A. *The Sharing Economy: the End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism*. 2016. 256 p.
8. Tkach A., Radieva M., Kolomiets V., Rekun I. *Institutional transformations of economic systems. Transformation processes in the Ukrainian economy: institutional context: monograph / ed. M.M. Radieva*. Melitopol: Kolor Print, 2018. URL: <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018> (in Russian).
9. Shashyna M.V. Trends in changes in the institutional environment of Ukraine. *Economy. Finances. Law*. 2018. Vol. 12/5. pp. 26-31.
10. Tkach T., Radieva M., Kolomiets V. *Psychological-pedagogical conditions of formation of the institutional model of the educational space of the individual. Institutional transformations in the Ukrainian economy: monograph / ed. V.M. Kolomiets*. Melitopol, 2017. pp. 228-244. (in Ukrainian).
11. *World Development Report 2002. Creating an institutional framework for a market economy*. The World Bank. Moscow, 2002. 240 p. (in Russian).
12. Briukhovetska N.U., Chorna, N.Yu. *Management of the development of human capital of enterprises: the institutional aspect: monograph*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics of Industrialists, 2015. URL: http://iep.donetsk.ua/publish/mono/Bryukhovetska_Cherna.pdf (in Ukrainian).
13. Biltska O.V. Human potential and evaluation of its structure. *Innovative Development of the Economy: Problems and Prospects: Proceedings of participants of the International sci. pract. conf. for students, postgraduates and young scientists (Kyiv, September 9-10, 2016)* Kyiv, 2016. pp. 21-24. (in Ukrainian).
14. The Legatum Prosperity Index. URL: <http://www.prosperity.com>
15. Public Union "Economic Discussion Club". URL: <http://edclub.com.ua/analitika/spozhyvchi-ciny-na-osnovni-vydy-produktiv-harchuvannya-v-ukrayini-ta-okremykh-krayinah-1> (in Ukrainian).